

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SIDEN SAXO

NR. 3

11. ÅRG.

1994

SIDEN SAXO

Magasin for
dansk historie

Nr. 3
11. årgang 1994

Udgiver:
Statens Arkiver

Ansvarshavende
redaktører:
Steen Ousager og
Henrik Skov Kristensen

Øvrige redaktion:
Bent Blüdnikow, Poul
Olsen og Anette Warring

Redaktionspanel:
Anders Bøgh (Aarhus Uni-
versitet), Søren Eigaard
(Odense Universitet), Erik
Gøbel (Rigsarkivet), Lotte
Hedeager (Göteborgs Uni-
versitet) og Gunnar Lind
(Københavns Universitet)

Lay-out:
Kristin Wiborg

Tryk:
Nofo-Print, Helsingør

ISSN: 01 09 6028

Abonnement:
Tegnes ved henvendelse til
Rigsarkivet,
Rigsdagsgården 9,
1218 København K,
tlf. 3392 3310,
Gironr.: 640-1368.

Pris:
Årgang 1994 kr. 140.
Løssalg pr.nr. kr. 60.
Udlandsabonnement
årgang 1994: kr. 200.

Distribution:
Avispostkontoret, til hvem
flytning meddeles.

© Copyright:
Siden Saxo 1994

I NDHOLD

Dansk slave i Marokko.....	4
<i>af Karen Elisabeth Stub</i>	
Vild etnografi.....	16
<i>Bent Blüdnikow interviewer Michael Harbsmeier</i>	
Dokumentation: Demokratiets ordenspoliti.....	21
<i>af Henning Koch</i>	
Rendezvous'en ved Lyngby i 1676.....	33
<i>af Bjørn Westerbeek Dahl</i>	
Fangeselvstyret i Frøslevlejren.....	39
<i>af Henrik Skov Kristensen</i>	

*Udsnit af prospekt over Marokko for Frederik V's Atlas. Her sad 40 danske som gidsler i 1750'erne. Læs, hvorfor s. 4
ff. Foto: Det Kongelige Bibliotek*

DANSK SLAVE I

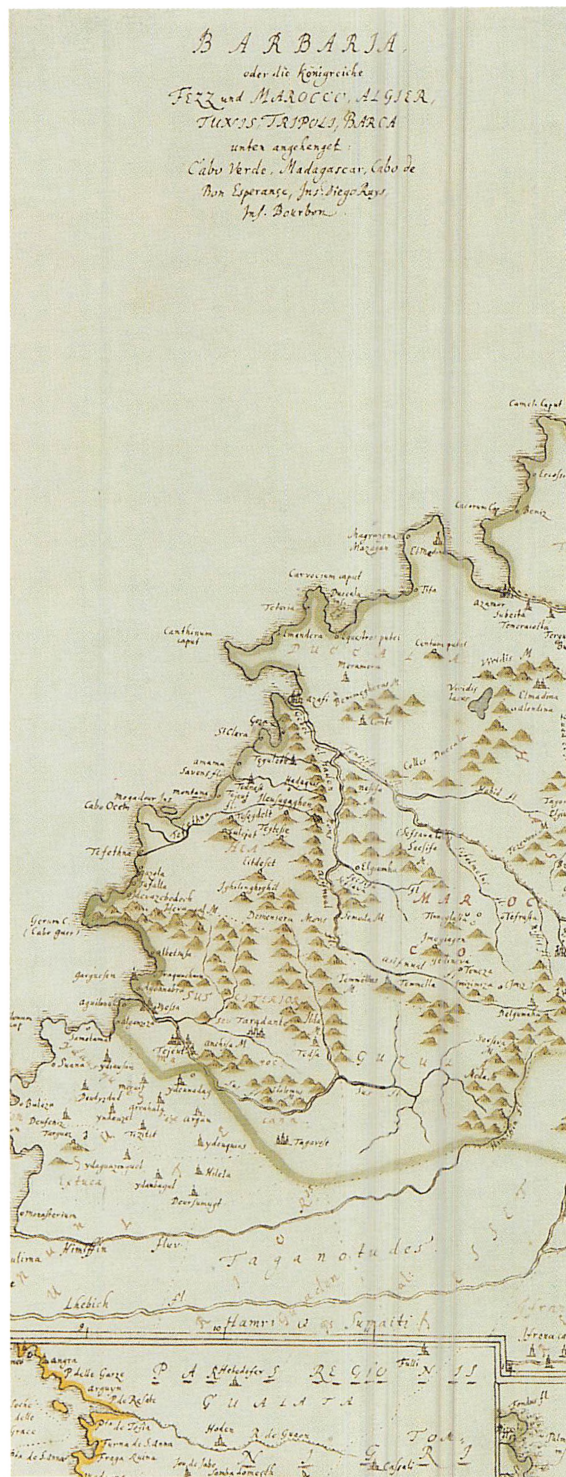
MAROKKO

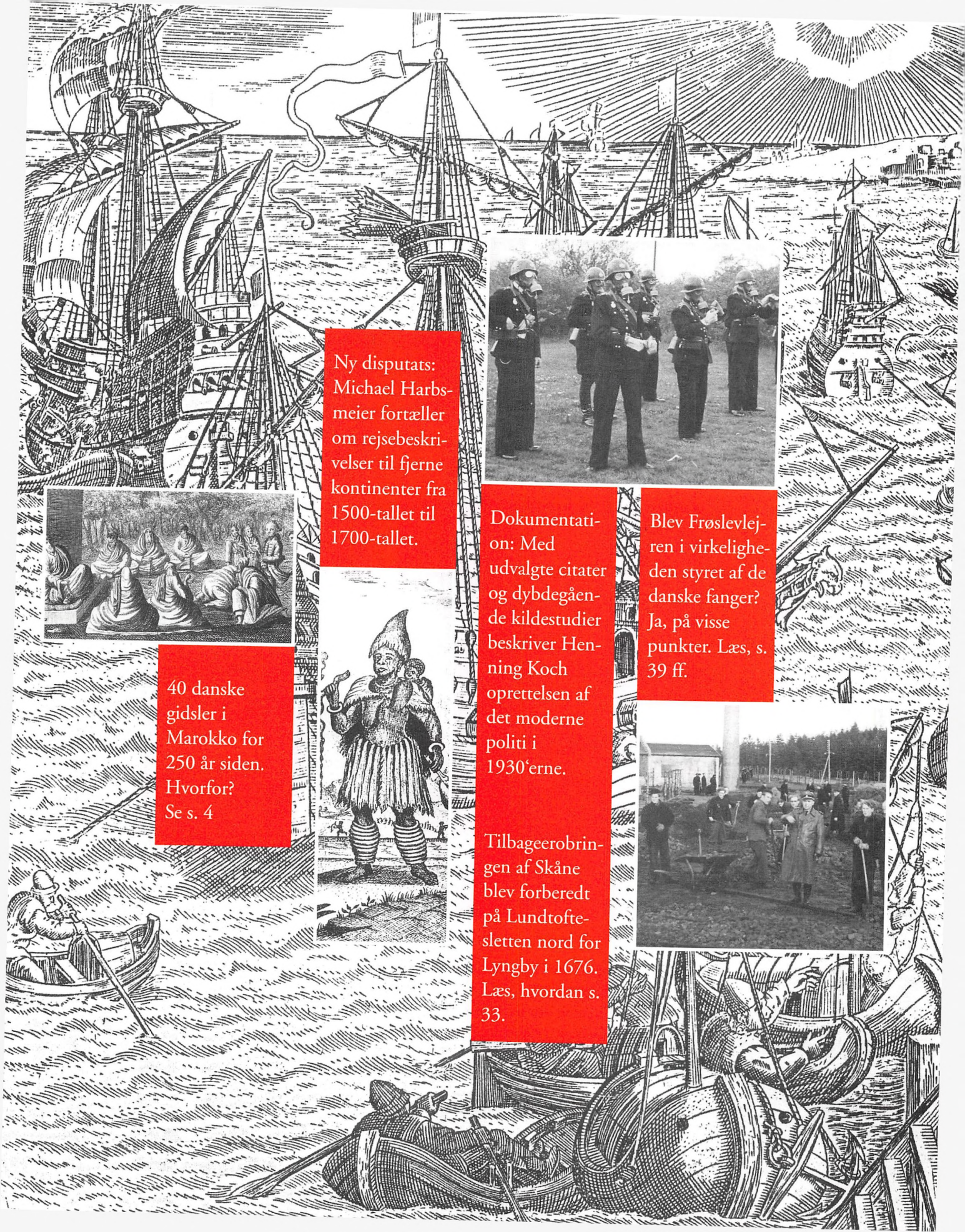
Få danske rejsende, der begiver sig til Marokkos gamle hovedstad, Marrakech, vil vide, at der for 250 år siden vandrede omkring 40 tilfangetagne danske udsendinge rundt inden for det kejserlige palads' mure og tænkte på mortensgås og risengrød. En af gidslerne i denne handelskonflikt, Wilhelm Frederik Ravn, har i et lille skrift, der findes på Det kongelige Bibliotek, fortalt om rejsen til Marokko og livet dér i 1700-tallets midte. Cand.mag. og freelance museumsmedarbejder Karen Elisabeth Stub har læst beretningen og fortæller her historien om ekspeditionen og Ravns skæbne som slave i Nordafrika.

Karen Elisabeth Stub

Økonomus Ravn sad en tidlig juli morgen i 1757 og så fra sit kontor ned mod den travle forgård ud mod Bredgade i København. Hospitalets medicus havde netop foreskrevet, at en del af Frederiks Hospitals patienter skulle have en daglig ration af frisk mælk for hurtigere at kunne komme sig.

Ny disputats:
Michael Harbs-
meier fortæller
om rejsebeskri-
velser til fjerne
kontinenter fra
1500-tallet til
1700-tallet.

Dokumentati-
on: Med
udvalgte citater
og dybdegående
kildeudier
beskriver Hen-
ning Koch
oprettelsen af
det moderne
politi i
1930'erne.

Blev Frøslevlej-
ren i virkelighe-
den styret af de
danske fanger?
Ja, på visse
punkter. Læs, s.
39 ff.

40 danske
gidsler i
Marokko for
250 år siden.
Hvorfor?
Se s. 4

Tilbageerobrin-
gen af Skåne
blev forberedt
på Lundtofte-
sletten nord for
Lyngby i 1676.
Læs, hvordan s.
33.

Ravn havde i april samme år modtaget udnævnelsen til stillingen som den første økonomiinspektør (svarede nærmest til hospitalsinspektør) for Det nye kongelige Frederiks Hospital. I det

Håndkoloreret kort over Marokko. Frederik V's atlas, bd. 49. Foto: Det kongelige Biblioteks kortsamling.

Forsiden af Ravns skrift
*"Kort Underretning om
 det Maroccanske Slaverie
 i Aarene 1751, 1752 og
 1753 Dagviis forfattet på
 Værs af den ved Expediti-
 onen antagne Casserer".*
 Det kongelige Bibliotek.

spisereglement, som han havde forpligtet sig til at opfylde, stod der ganske vist, at de 3 pægle øl, som patienterne daglig kunne bede om til deres måltider, kunne erstattes med et kvantum frisk sødmælk. Men han havde aldrig forestillet sig, at han skulle komme til at holde en mindre kostald.

WILHELM FREDERIK RAVN

Økonomus Ravn var en mand i begyndelsen af 50'erne og må have set sig veltilpas om i det høje, lyse kontor, der sammen med hans øvrige bolig var indrettet i stueetagen i en af Frederiks Hospitals nordlige pavillioner. Han kunne høre sin kone – nu med titel af oldfrue – tale med en af vågekonerne inde ved siden af, og hans datter

lod til at være nede i underetagen, hvor der var indrettet badeanstalt til behandling af hospitalets patienter.

Men den mælk... Ravn tænkte tilbage på den kærnemælk, som han kun 5 år tidligere havde måtte tage til takke med i sit fangenskab i Marrakech: Sur og varm, opbevaret i en pose af gedeskind, hvor hårene var vendt mod posens inder-side.

Ved den lejlighed havde han skrevet i sin dagbog, affattet på vers:

*"Den som er delikat, til dette sted ej komme
 han da fra bordet tit må gå med maver tomme"*

Hvis nogen kendte til anderledes kostvaner, så måtte det være Ravn. Sammen med en del andre kvalifikationer kunne det tænkes at have haft indflydelse på valget hos hospitalets direktion, da den forhenværende slave blev gjort til bestyrer af økonomien for enevældens bud på et nyt sundhedsvæsen i midten af 1700-tallet.

Efter afslutningen af den østrigske arvefølgekrig (1740-48) vejrede man i den danske regering morgenluft og nye muligheder for dansk handel. Indtil 1742 havde Danmark befundet sig i alliance med England, men som følge af krigens udvikling indgik man dette år en handels-traktat med Frankrig, bl.a. for bedre at varetage Danmark-Norges handels- og søfartsinteresser. Storbritannien så ikke gerne, at den dansk-norske handelsflåde voksede sig for stor i forhold til den britiske.

I 1740'erne havde danske skibe klaret sig ganske godt i fragtfarten på Middelhavet, og man forudså en handel af langt større dimensioner. Det forudsatte dog, at man kunne indgå en række freds- og handelstraktater, især med Middelhavets uromagere par excellence: De nordafrikanske stater, i datiden kendt som Berberiet eller Barbareskerne. Hvis det tilmed kunne lykkes at opbygge en handel med disse stater, som hovedsageligt levede af at kapre nordeuropæiske skibe og udbede sig uhyre summer i løsepenge, så meget desto bedre.

Den danske gesandt i Paris – fra 1751 dansk udenrigsminister – J.H.E. Bernstorff, gjorde et grundigt arbejde for både den dansk-norske handel og søfart og ophjælpningen af manufak-

turer i det dansk-norske tvillingerige under sin udsendelse (1744-1750). Det var også under hans medvirken, at flere udenlandske entreprenører i disse år blev introduceret til handelshuse og regering i Danmark.

Ikke alle danske handelstiltag var dog lige vellykkede i denne periode, og blandt disse hører ekspeditionen til Marokko i 1751.

EKSPEDITIONEN TIL MAROKKO

I efteråret 1749 ankom en marokkansk jøde ved navn Joseph Buzaglo de Paz til København fra Frankrig, hvor han netop var løsladt efter tyve måneders fængsel for spionage. Kort efter sin ankomst havde de Paz vundet indpas i handels-huset Fabritius & Wever og overtalt dette til at sende et skib med europæiske produkter til Marokko. Da dette vendte hjem med gunstigt resultat og en række afrikanske produkter, så lå vejen åben for at knytte nærmere forbindelser til landet.

I november 1750 indgav de Paz en plan til de danske myndigheder om oprettelsen af en handelstraktat med Marokko. Ifølge de Paz ville den marokkanske kejser se med velvilje på danske leverancer af krigsmateriel som bytteobjekt for marokkanske produkter såsom uld, mineraler,

salpeter og olivenolie. Endvidere hævdede han, at der samtidig ville være god brug for en række dansk-norske produkter og ostindiske varer, som Danmark havde hjemført, i Marokko.

I marts 1751 udstedte geheimekonseillet – en slags statsråd – instruks, akkreditiv og fuldmagt til oberstløjtnant ved ingeniørtropperne, Jean Baptiste des Carrières de Longueville som leder af en dansk ekspedition. Hans opgave blev at forhandle en traktat mellem Danmark og Marokko med den marokkanske kejser.

Den 16. april samme år afgik de to kongelige “krigsfregatter” “Falster” og “Docquen” fra Københavns red fulgt af handelsskibene “Neptunus”, “Ebenezer” og “Holsten”, officielt med destination Middelhavet trods mange verserende rygter om det reelle mål: Nordafrikas Atlanterhavskyst. Den 5. juni blev den danske eskadre modtaget i Saffi-bugten af en maurisk bark med hvidt flag som tegn på fred og kort efter kunne skibene med den kongelige udsending, bakket op af en håndfuld officerer og 350 soldater samt en mindre handelsdelegation, ankre op ved Saffi (Asafi) red.

Forholdene i Marokko var på dette tidspunkt mildest talt spegede. Efter et fast, men uhyre brutalt styre under Mulai (svarende til kejser) Ismail (1672-1727) havde riget befundet sig i generel opløsning og anarki under Ismails søn-

Oeconomie Waaningshuset mod Bredgade (Frederiks hospital) ses til højre for indgangen til hospitalet. Der blev Wilhelm Ravn få år efter hjemkomsten fra Marokko økonomiinspektør. Det kongelige biblioteks billedsamling.

ner. Den længst levende, Mulai Abdallah, havde været indsat på tronen hele seks gange på det tidspunkt, hvor den danske ekspedition satte foden på Marokkos kyst. Han opholdt sig da i det relativt sikre område midt i Marokko i kejserbyerne Fez og Meknes, sidstnævnte grundlagt af Ismail.

Mulai Abdallahs eneste overlevende søn, Sidi (svarende til prins) Mohammed, var fyrste over den sydlige del af riget med hovedsæde i Marra-kech og sommerresidens i Saffi. Han var således i 1751 kun tronarving, omend hans fremtræden og styreform i langt højere grad end faderen fremkaldte respekt blandt landets befolkning.

EN MISERABEL TRAKTAT

Men med det hastværk, hvormed den danske ekspedition var sendt afsted, havde den tilsyneladende indbringende, fremtidige "spekulation" og den udenrigspolitiske fordel, der kunne tænkes ved indgåelse af en traktat, ganske forblændet både det danske bagland og de udsendte. Marokkos regerings- og forhandlingsform var næppe nogen af de danske udsendte i ekspeditionen videre bekendt, ligesom ingen tilsyneladende kunne udtrykke sig på arabisk. De måtte derfor helt forlade sig på ekspeditionens formidler og dennes broder: Joseph og Abraham de Paz, og deres forbindelser, som imidlertid syntes specielt få ved tronarvingen Mohammeds hof.

Det blev årsag til en stor del af den marokkan- ske ekspeditions misere. Den kongelige udsendte gesandt Longueville indledte og afsluttede i begyndelsen af juli 1751 – knapt en måned efter ankomsten – en efter alt at dømme yderst fordelagtig traktat med tronarvingen, Sidi Mohammed, som angiveligt handlede på faderens vegne. Traktaten gav Danmark eneret på handelen mellem Saffi og Santa Cruz (Agadir) i fem år mod en årlig afgift til Marokko på 50.000 marokkanske *ducater* – en betydelig større sum end denne handel nogensinde tidligere havde indbragt Marokko. Den danske forpagtning af området skulle allerede træde i kraft 1. september samme år.

Ganske forståeligt blev andre europæiske købmænd og udsendte, der allerede tidligere havde fået tilladelse til handel på dette område,

forbitrede, da de blev præsenteret for denne aftale. Så på trods af hvad der ellers måtte være af udestående dem imellem, så sørgede engelske, franske og hollandske interesser hurtigt for at bringe dette danske tiltag i miskredit hos kejseren, mulai Abdallah.

Fra handelsdelegationens side stiledede man først – efter nu at være bekendt med området omkring Saffi – at sikre sig en base i Santa Cruz ved at etablere en handelsstation nord for det nuværende Agadir. Dette tiltag blev imidlertid vanskeliggjort af, at ledelsen under gesandt Longueville allerede under opbygningsfasen blev kaldt til hoffet i Saffi. Desuden plagedes de tilbageblevne mere og mere af de lokale indbygges modvilje mod projektet, inspireret af de andre handelsinteressers udlægning af de danske intentioner: at danskerne ville underlægge sig området og gøre indbyggerne til slaver.

Den danske handelsdelegation blev heller ikke hjulpet af, at dens beskyttere, de kongelige fre-gatter, kort efter sejlede videre mod Tunis og Tri-poli med nye udenrigspolitiske landvindinger for øje.

*Der Stadt MAROCCO græster Theil
samt desfen Køniglichen Hof.*

Prospekt af Moroccos, Frederik V's atlas, bd. 49.

Foto: Det kongelige Biblioteks kortsamling.

Ifølge Ravn: "Vort øje aldrig før har set så slet en tue, / stor den er af begreb, med øde pladser fuld, / hvad huse endnu står, vil falde snart omkuld!"

TAGET SOM GIDSLER

Ekspeditionen havde ikke været tre måneder i Marokko, før ledelsen sammen med de marokkanske formidlere, brødrene Joseph og Abraham de Paz, var arresteret og 45 af de udsendte samt søfolk, der befandt sig i land i Santa Cruz, var på vej som gidsler først ført til Saffi, siden til Marrakech. Det lykkedes derimod de medfølgende handelsskibe kort forinden at gøre sig klare og begive sig nordpå.

Det blev begyndelsen til næsten to års tilbageholdelse som gidsler for lav såvel som for høj i den danske ekspedition under omvekslende forhold.

Især det første år medførte budskabet om den forfejlede ekspedition en række panikreaktioner hos det danske geheimeconseil. Da man i midten af november 1751 første gang erfarede, at hvad der så ud til at blive alle tiders succes, var godt på vej til at blive en grundig fiasko, føg et stort antal breve ud til danske gesandter, konsulter og den danske eskadres chef, kaptajnøjntant Simon Hooglant.

Men at håndtere en så vanskelig situation pr. kurerpost med så mange og så vidt forskelligt

placerede mennesker i Europa viste sig i begyndelsen næsten umuligt. Samtidig var – ironisk nok – gidslerne i Marakkech forholdene taget i betragtning ganske velinformerede om situationen: Fra marokkansk side så man nemlig gerne, at gidslerne pressede de hjemlige myndigheder til en hurtig og økonomisk velfunderet reaktion.

RAVNS VEJ TIL MAROKKO

Wilhelm Frederik Ravn var præstesøn fra Drejslette på Fyn og født i 1705. Der vides ikke meget om hans vej fra Fyn, til han i 1746 i forbindelse med sit giftermål med enken, madam Birgitte Cathrine Schouw, anfører, at han er fuldmægtig hos Monsieur Becher. Senere ved sønnen Niels fødsel i 1749 figurerer både monsieur Becher og hans søster Elisabeth på Købmagergade som henholdsvis fadder og gudmoder.

Sandsynligvis er der tale om den familie Becher, der ejede Det kongelige Hofapotek – og hvor ejeren endvidere havde ret til at kalde sig rejse- og felt-apoteker, d.v.s. at apoteket var forpligtet til at forsyne alle flådens skibe med medicin såvel som at sørge for, at hæren i krigstid var

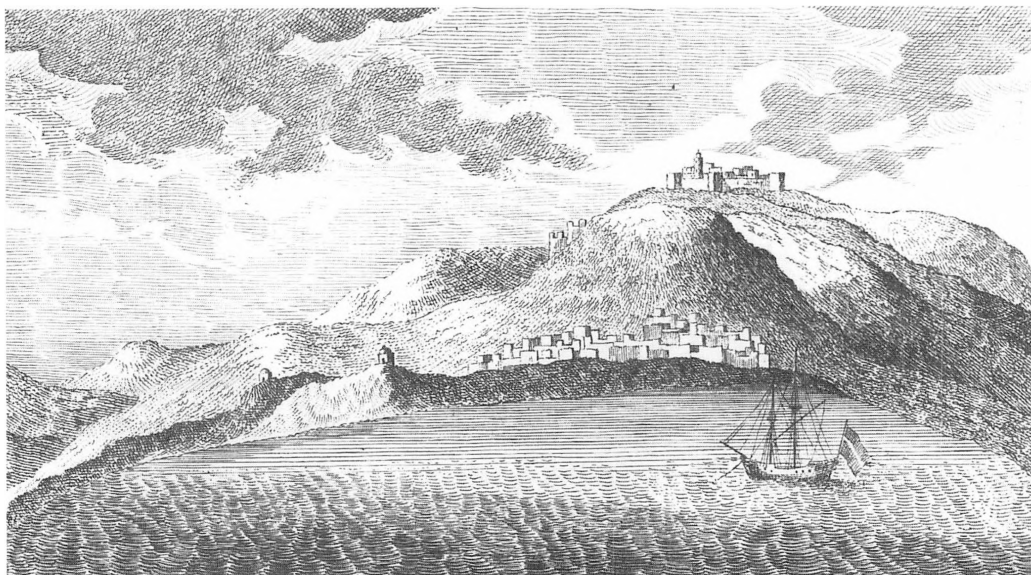

Illustration fra konsul Host's værk om Marokko fra 1779: Efterretninger om Marokos...: tab. II: Agader (= Santa Cruz). Det kongelige Bibliotek. Det beskrev Ravn således: "Omsider fik vi se det, alle eftertragtet! Da fæstningen Santa Cruz vi glædefuld betragtet, / som på det højeste fjeld på toppen anlagt er! og har et muret tårn, men slette bygninger!"

udstyret med tilstrækkelige medikamenter.

At have hofapoteker Bechers fuldmægtig med på den marokkanske ekspeditionen kunne være en ganske klog disposition – set fra handelshusenes side. Han ville sandsynligvis – udover regnskabskyndighed – have godt kendskab til både urter og mineraler, som man brugte i den tids sygdomsbehandling, og som man kunne forvente at finde i Marokko.

I sin versificerede beskrivelse af Marokko-færd- en, der udkom kort efter hjemkomsten, og i den tyske prosaudgave, der udkom i 1754 i Leipzig, beskrev Ravn sit liv i den udlændighed, der blev langt længere end ventet. Under opholdet i Marokko reflekterede han således over, at en af hans bekendte i Helsingør, da han hørte, at Ravn skulle deltage i ekspeditionen, udbød: "Hvad har den arme mand da gjort for at fortjene denne skæbne?"

Men for Ravn og for mange af hans dansk-norske landsmænd i ekspeditionen blev opholdet som prins Mohammeds gidsler en oplevelse for livet – og nok ikke værre end det, som de fleste marokkanere oplevede som dagligdag i 1700-tallet. Selv om man udenrigspolitisk havde begået en bommert ved ikke at forhandle freds- og handelstraktaten med potentaten, Mulai Abdallah i Meknes, så forstod gidslerne også efter en tid at skønne på, at de var i Marrakech og ikke Meknes, for dér var man som gidsel på tvangsarbejde uden skånepost. Derom kunne en norsk

sømand, Lars Didrichsen, nogle få år senere berette. Her fik man som kapret gidsel langt mindre mulighed for frit at kunne betragte samfundet omkring sig.

OPTEGNELSER PÅ VERS

I følge Ravns optegnelser var det hans egen beslutning forud for ekspeditionen at nedfælde oplevelserne om rejsen i versificeret form. Det gjorde han på jambefod og afgjort ikke til glæde for de to lærde professorer Rahbek og Nyerup, der senere gav en samlet vurdering af digtekunsten under Frederik V. De mente, at Apollos præster (dvs. digterne) ikke havde været syndeligt meget bevendte netop det år, hvor den ustuderede præstesøn fra Fyn kastede sig i jambernes favn.

Men selvom Ravn åbenlyst havde besvær med jamberne, så fejlede hans iagttagelsesevne ikke det ringeste, og hans "Korte underretning om det Maroccanske Slaverie i årene 1751, 1752 og 1753" er således – udover velnok at være en af de første danske gidselberetninger – også en af de første folkelivsskildringer, som vi har fra dansk hånd, om denne del af det nordlige Afrika.

Ravn indleder den egentlige beskrivelse af den marokkanske gidselaffære med gruppens tilbagekomst fra Santa Cruz til udgangsstedet Saffi den 16. oktober. Her blev de for første gang klar

over situationens alvor. Prins Mohammed modtog dem:

“vi vores compliment ham gjorde med et buk...”

“Derefter udi hast en mor os hen tilspringer og snapper to af os i armene, og bringer for prinsen, som os spør, hvad navn enhver vel har hvad landsmænd og af hvad profession han var.”

Et løbende foretræde for majestæten var ganske normal procedure for landets egne indbyggere, men var for ekspeditionen et varsel om, at den nu ikke længere kunne fordre nogen beskyttelse eller særlige rettigheder. Næste dag indledtes rejsen til Marakkech – 3 dages og 20 miles (140 kilometer) anstrengende rejse. Endelig så de Marrakechs vartegn, den 70 meter høje Kontoubia-minaret rejse sig over byens røde murer.

GIDSSEL I MARRAKECH

Ekspeditionens medlemmer blev indkvarteret i en gård i jødekvartret, byens mellah, der lå i nærheden af prinsens palads. Ekspeditionens leder, Longueville, fik dog særskilt anvist en have og et forfaldent hus, som han fik hjælp til at reparere, og hvor han og siden ekspeditionens

andre ledere kunne indrette sig nogenlunde komfortabelt i tre værelser.

Ravn jamrer højlydt over deres elendige kår. De skulle alle arbejde for prinsen i dennes palads og have for den store sum af 2 blankiner – ca. 4 danske skilling – om dagen og forventedes så at holde sig selv med kost. De fik udleveret bukser og trøje og et tæppe at lægge sig på. Madvarerne var slette, og de havde intet at opbevare dem i eller spise den af. Huset, de boede i, var fuld af væggelus, slanger og skorpioner.

Nogle dage efter deres ankomst bliver de beordret til at foretræde for prinsen i hans slot. Han ønsker at vise dem forholdene dér. Men hverken slottet: 4 lerstampede bygninger uden vinduer, slotshaven med gæs, “som dem vi har i Valby”, eller køkkenhaven med kål og rødder kan imponere Ravn.

Ved samme lejlighed bliver de tildelt forskellige jobs. Nogle bliver sat til at passe på rustkammeret, andre bliver portnere i slotshaven, og Ravn selv bliver sat til at passe på to andre gidsler i et kammer på slottet. Deres skib var blevet beslaglagt året før.

Kort sagt, alle gidslerne blev sat til noget nyttigt, og det skal retfærdigvis siges, at lønnen, de fik, ikke adskilte sig fra, hvad de indfødte fik. Det var uvantheden med de fremmede forhold og uvisheden, der tærede på gidslerne, både

I audiens hos Mulai Mohammed ben Abdallah, gengivet efter G. Host: Efterretninger.. Tab. XXIII. (1779). Det kongelige Bibliotek.

fysisk og psykisk, og flere matroser såvel som en kaptajn fra et af handelsskibene bukkede i løbet af kort tid under for sygdom.

FANGEVOGTEREN SIDI MOHAMMED

Ravn giver mange eksempler på gidslernes daglige omgang med Sidi Mohammed, men beskriver kun deres kongelige fangevogter i korte brudstykker. Sammen med konsul Høsts portræt fra dennes tid som udsendt til Marokko i 1760'erne kan man dog danne sig en forestilling om prinsen:

“Han er høj, velvoksen og har en majestætisk mine; det højre øje er lidt større end det venstre; hans farve er lidt brunagtig og forandres efter hans passioner;...hans skæg er sort og kort, hans øjne er fyrige og løber rundt, uden at han drejer eller vender hovedet...han er tarvelig i klæde- dragt, klædt i hvidt og med en rød hue og derover en hvid turban eller silketørklæde... Når han rider, er det med bare ben og tøfler på fødderne... Han sidder som oftest på et klæde på jorden og hans yndlingsret er den marokkanske nationalret, kous-kous, som han gerne indtager to gange om dagen, altid alene...”

Sidi Mohammed var meget interesseret i alt europæisk og især i gidsler med håndværksbaggrund. Dem anvendte han gerne under deres ophold til vedligeholdelse af rigets bygninger, og ofte betingede han sig, at de blev længere end de øvrige gidsler. I modsætning til sin bedstefar og far var han ingen ynder af voldsomme blodsudgydelser eller udsvævende af levned. Hans eneste store last var et nærmest umættelige pengebegær, som blev ganske godt afhjulpet af de marokkanske kaperskibe og de europæiske søfartsnationers presenter eller bestikkelsespenge.

Alle beløb gik i hans personlige kasse og havde i det mindste den formildende virkning for Marokkos befolkning, at den kun undtagelsesvis blev krævet i skat.

FLOSSEDE NERVER

Første gang gidslerne hører nyt “fra verden” er i januar 1752, hvor der kommer brev fra den danske konsul i Gibraltar med meddelelse om, at

Danmark har sluttet fred med Tunis og Tripolis. Det giver gidslerne håb om at se de kongelige fregatter det kommende forår. Under opholdet når en række breve dem fra de danske konsulere i Middelhavsområdet, fra regering og handelshus hjemme i København, ligesom de hører nyt om den marokkanske udsending Zumbel og dennes forhandlinger i København fra det marokkanske hof.

I april og august 1752 lægger danske fregatter til ved Saffi red for at forhandle om gidslernes løsladelse. Hver gang er forventningerne høje og skuffelsen stor, når der alligevel intet sker. I maj 1752 er Ravns nerver så flossede, at han kommer i klammeri med én af de overordnede gartnere, der udnytter nogle af de danske gidsler, og han bliver lagt i jern nogle døgn, inden Longueville får orden på situationen.

Andre gidsler synes at være blevet udsat for det samme. Men det har også været svært at begå sig. Livet ved hoffet og i Marakkech var præget af de mange forskellige kulturer, der var samlet her. Prinsen og det meste af hoffet var arabere eller morer, omend prinsens yndlingshustru stammede fra Georgien. Der fandtes også jødiske rådgivere, ligesom en række oprindeligt senegalesiske negere indgik i høje stillinger.

Dertil kom så “renegaterne”: de kristne gidsler, der enten lokkedes eller fristedes til at gå over til den muslimske tro for at opnå bedre kår, men som dog stadig kun indtog en ydmyg stilling og for eksempel kun måtte gifte sig med sorte kvinder, når de havde konverteret. Disse iagttoges naturligvis specielt af gidslerne. Endvidere kunne man møde berberne – med andet sprog og kultur – lige så snart man kom uden for Marra-kechs mure.

Alle skulle behandles forskelligt, hvad ekspeditionens gidsler næppe havde mulighed for at forstå i begyndelsen.

EN HENRETTELSE

De mest markante udtryk for de fremmede kulturer så de nok udtrykt i arabernes lovgivning og øvrige skikke. Ravn var ganske god til at observere forskelle, gerne med en kort bemærkning om, hvordan man ville gribe en lignende situation an i Danmark. Men der var lejligheder, hvor

I 1753 henter en dansk flåde de tilbageholdte gidsler i Saffi i Marokko. Men hjemrejsen indledes med en katastrofe. Fregatten “Falster” bryder i brand d. 3.juni. Ved branden og den efterfølgende eksplosion omkommer 130 mand, mens 187 bliver reddet. For den danske ekspedition, der var udsendt 2 år før for at indgå en handelstraktat, føltes det tragisk og mærkværdigt, at det skulle ske dagen efter, at de selv var blevet løsladt som gidsler, nu hvor forholdet mellem Danmark og Marokko omsider havde fundet sin løsning. Frederik V's atlas, bd. 49. Foto: Det kongelige Biblioteks kortsamling.

SIDI MOHAMMEDS HEST

Det undrer i det hele taget danskerne, at prinsen så åbenlyst deltager i den fysiske afstraffelse af sine undersåtter. Men hvis dette viser dystre sider af prinsen i hans omsorg for sine undersåtters moralske habitus, så står Ravn og hans medgidsler endnu mere uforstående overfor Sidi Mohammed, når det gælder sorgen over hans yndlingshest:

*“Skal jeg om prinsens hest her noget nyt anføre,
den fandt sig ikke vel, da den til Saffi kom,
men mere lå end stod, og sjældent så sig om.*

*Sygdommen tog alt til, han op og ned sig kaster,
men morerne de løb, med medicinen haster;
for mavepine, som forvoldte ham stik,
gav de ham edike og løg til sidste drik.*

*Det hjalp, han døde og ej mere ondt ham nager,
de derpå skoene så sagte fra ham tager.
derefter vaske ham, i lærred som et lig.
de syr ham ind, og præsten nærmer sig.*

*En hestetale holdt, som man kan sikkert vente,
var ret opbyggeligt for dem, som sproget kendte,
til slutning han og ham med kalk bestrør,
således gør de her, når hellig heste dør.*

Ravn beskriver Sidi Mohammeds hests sørgelige endeligt på et tidspunkt, hvor alle ekspeditionens medlemmer også befinder sig i en følelsesmæssig bølgedal. Det er i oktober 1752. De danske fregatter – der to gange har ankret op ud for Saffi det år – har definitivt forladt nordafrikansk farvand, før efterårsstormene satte ind. Endnu en vinter i fangenskab må ses i møde.

Sidi Mohammed strammer samtidig garnet. Longueville må fraflytte sin bolig, og Ravn, der selv degraderes i tjeneste til portner i haven, refererer om holdningen i Marokko:

*“De skælder os og ud, langt slettere end før
og siger Danmark dem ingen skade gør”*

Midt i sin mismod tyr Ravn til sine urteteer:

*“Slet te er kostbar her, jeg da salvie tager,
jeg nardus, krusemynt, basilikum ej vrager..”
men, hvis håbet ikke var, så var det med os ude.”*

OPTIMISME

Allerede i december mærker gidslerne imidlertid stigende velvilje igen. Dels får de alle af prinsen nye klædninger: hvide uldne bukser og trøjer med rødt klæde for albuen og under armene og får lov til at blive i deres kvarter i juledagene. De ledige stunder får først og fremmest gidslerne til at mindes lignende højtidstunder i Danmark med mortensgås, julegrød, hellig tre kongers lys og fastelavn...

Allerede før fastelavn erfarer gidslerne imidlertid, at endnu en dansk undsætningsforsøg er på vej, men er måske efter de mislykkede forsøg i 1752 noget forbeholdne, selvom også de efterhånden kan tyde den marokkanske regerings handle måde bedre. Ravn er i hvert tilfælde nu så optimistisk, at han helliger en række sider i sin dagbog om morenes levevis – måske et forsøg på at bevise over for sig selv, at disse dage snart er talte.

Det bliver til en samling strofer om religion, ægteskab og kvindens stilling samt forholdet mellem araber og kristen. Og fortsat er retspraksis noget – kan man fornemme – som får Ravn til at klø sig i nakken:

*“Iblandt de pinsler, som bruges her til plager,
når nogen er mistænkt for en og andre sager,
og ikke tydelig det vel bevise kan
er én besynderlig for kvinde og for mand*

*Dem gives bukser på, som store er og vide,
i hvilken skikkes et par katte, som kan bide
på dem man da slår, at de des grummere
skal rive, slide på det bare legeme”*

Palme-søndag indbyder prinsen til fest for alle gidsler tilbageholdt i Marrakech. Der var 58 i alt: danske, portugisere og beboere i de spanske områder af Nordafrika.

OMSIDER HJEM

Kort efter ankommer en eskadre på fire danske fregatter og to handelsskibe og den 16. maj 1753 er den kongelige gesandt og chef for den danske eskadre, kommandørkaptajn von Lützwow gennem en mellemmand blevet enig med den marokkanske kejser om vilkårene for en freds- og handelstraktat med Marokko. Ved samme lejlighed får han de danske gidsler løsladt, og den 31. maj kan Ravn skrive:

*“Da Christ til himmels foer,
den dag Gud herren gjor,
at vi blev fri og red bort for at gå om bord,
vi takke Gud, dernæst vor allernådigste
kong Frederik, som så til vor bedrøvelse*

2. juni ankommer de 33 overlevende ud af 45 ekspeditionsmedlemmer til Saffi, og næste dag kan Ravn rapportere:

*“Vi er nu himmelglad, som frihed har i hænde,
Og er vel ombord, vor slavestand har ende”*

Men en sidste forskrækkelse var endnu i vente. Efter at være gået ombord i fregatten “Christiansborg” for at fejre løsladelsen opstod der samme eftermiddag en ildebrand i tømmersmandens kahyt i fregatten “Falster” med svare følger. “Falster” sprang efter 5 timers kamp mod ilden i luften og 130 mand omkom, efter at mandskabet dér og fra den øvrige danske eskadre af fregatter, “Doquen” og “Blaae Heyre”, samt handelsskibene “Friedrich og Louise” og “Neptunus” med alle mand havde forsøgt at bekæmpe den.

16. juli 1753 ankom Ravn til København. Ti dage senere kunne han sammen med de øvrige medlemmer af ekspeditionen forlade karantæneområdet ved Holmen. Madam Ravn og børn var sikkert på reden, og Ravn fik snart efter tid til at udarbejde sit lille opus, som han bl.a. afslutter med disse ord:

*“Her er vor rejsefærd, nu vil jeg ydmygt bede
min læser, mine fejl, vil ikke just oplede
Undskyld mig heller som en ustuderet mand
hvis gejst nedslagen var i min slavestand.”*

FIASKO

Freds- og handelstraktaten med Marokko førte til grundlæggelsen af Det marokkanske Handelskompagni i 1755, men de store investeringer, som især udenrigsminister Bernstorff støttede, kom ikke i igen. Handelen på Marokko kunne ikke svare sig og allerede i 1766 blev kompagniet nedlagt. Ekspeditionens officielle leder, oberstløjtnant Longueville, fik officielt skylden for hele miseren, men blev ikke straffet udover nogle få dages arrest.

Den sandsynlige initiativtager til ekspeditionen, udenrigsministeren, grev J.H.E. Bernstorff, fik en del at høre for det marokkanske eventyr. Charlotte Dorothea Biehl beretter i sin beskrivelse af Frederik V's hof om det marokkanske eventyr, at det kostede landet en utrolig sum penge, og at ulden, som skulle komme derfra, endte med at blive tre gange så dyr som det fineste guld – alt på grund af Bernstorffs kærlighed til manufakturterne.

Endnu i 1766 måtte Bernstorff forsvare sig over for kongen vedrørende den marokkanske ekspedition, som han mente først at have fået ansvaret for, da den allerede var blevet en fiasko.

Og Ravn? Den tidligere fuldmægtig slap overordentlig heldigt fra sin udsendelse til Marokko. Hans udnævnelse til økonomus få år efter ekspeditionens hjemkomst gjorde ham til en holden mand. I 1766 kunne han trække sig tilbage og i mere end tyve år nød han sin kongelige pension på 400 rigsdaler. Ved sin død i 1788 var den forhenværende slave indehaver af ejendommen Rådhusstræde 1, hvor han de sidste år boede som enkemand med husjomfru og tjenestepige.

KILDER:

Protocolum Consilii Regis Sanctoris 1750-56: 15.11.1751, 6 breve (Rigsarkivet); Georg Høst: Efterretninger om Marókos og Fes, samlede i København 1779; Samme: Den marokkanske kejser Mohammed ben Abdallahs historie, København 1791; W.F. Ravn: Kort underretning om det marokkanske slaverie 1751-1753, København 1754; Th.Bjerre: Danmark og Marokko 1751-1753, Tidsskrift for Søværnen, 1953

Johan P. Cortemünde tegnede et par hottentotter: Manden med bue, pilekoger, spyd, fluevifte, kridtpibe og bla. reservepibe bag øret. Dertil et menneskeben under armen. Kvinden har spids hue, skørt og en tarm i højre hånd. Et barn hygger sig på hendes ryg. Fra: Dagbog fra en ostindiefart 1672-75, Kronborg 1953, s.85

VILD ETNOGRAFI

Hvert år forsvares en række disputater af danske forskere. Det er sjældent, at forskningsresultaterne når ud til en bredere kreds. Det er synd, for ofte indeholder disputaterne ny og spændende viden om væsentlige emner. Michael Harbsmeier har netop forsvaret sin disputats om rejsebeskrivelser fra fjerne kontinenter fra 1500 til slutningen af 1700-tallet. Mange kender rejsekildringerne fra mænd som Carsten Niebuhr og Jens Munk, men der findes også andre, trykte rejsebeskrivelser ud over de mest kendte. Michael Harbsmeier har systematisk gennemgået tyske rejsebeskrivelser, og fortæller her til Siden Saxos medarbej-

der, Bent Blüdnikow, om sin afhandling, der er et eksempel på, at danske forskere også beskæftiger sig med andet end dansk historie i snæver forstand.

Michael Harbsmeier

Din afhandling bærer hovedtitlen: "Vild etnografi".

Hvad ligger der bag den mærkelige betegnelse?

– Jeg har været interesseret i at studere, hvordan man beskrev fremmede folkeslag, før det videnskabelige studium "etnografi" så at sige blev opfundet. Så de vilde etnografer i min afhandling er folk, der studerede fremmede folkeslag, men ikke var disciplinerede som videnskabsfolk, men som skrev om det, de fandt mærkværdigt eller interessant.

MULTINATIONALE REKRUTTER

Hvem var så disse vilde etnografer, der rejste ud til fjerne kontinenter og mødte de fremmede?

– Jeg var mest interesseret i tekster af folk, der ikke var veluddannet, men som kom ud og rejste, fordi de ikke havde andet at leve af. Mange af dem rejste med Hollandsk- Ostindisk Kompagni, som var en af de første multinationalt rekrutterende selskaber, der sendte skibe til fjernøsten.

Hvorfor skrev disse ikke specielt uddannede folk rejsebeskrivelser?

– Fordi de havde været steder, ingen andre havde været. De privilegerede klasser i Europa rejste nemlig kun rundt i Europa, så det var folk fra de lavere klasser, der var nødsaget til at tage det hårde og farefulde job på de langtgående skibe, der så verden udenfor Europa. Det var fattigfolks privilegium at rejse til fjerne egne. De kom sjældent hjem med nogen formue, men de havde deres rejseoplevelser, og det var den erfaring, de forsøgte at omsætte til penge ved at udgive rejseberetninger. De fleste, der rejste ud, omkom under rejsen. Det var en så hård tur, at ingen frivilligt begav sig afsted. Det var tvungne eventyrere.

Kunne de overhovedet skrive, hvis de kom fra fattige hjem?

– En del af dem kom fra borgerlige hjem, hvor man var bekendt med skrivekunsten, men mange måtte ty til hjælp for at sammenfatte deres rejseindtryk på skrift. Og en del af bøgerne er da også skrevet ganske ubehjælpsomt.

FORKLÆDT SOM MAND

Var der kvinder blandt de rejsende?

– Kun i forklædning som mænd, og det ved vi,

EN DANSK EVENTYRER

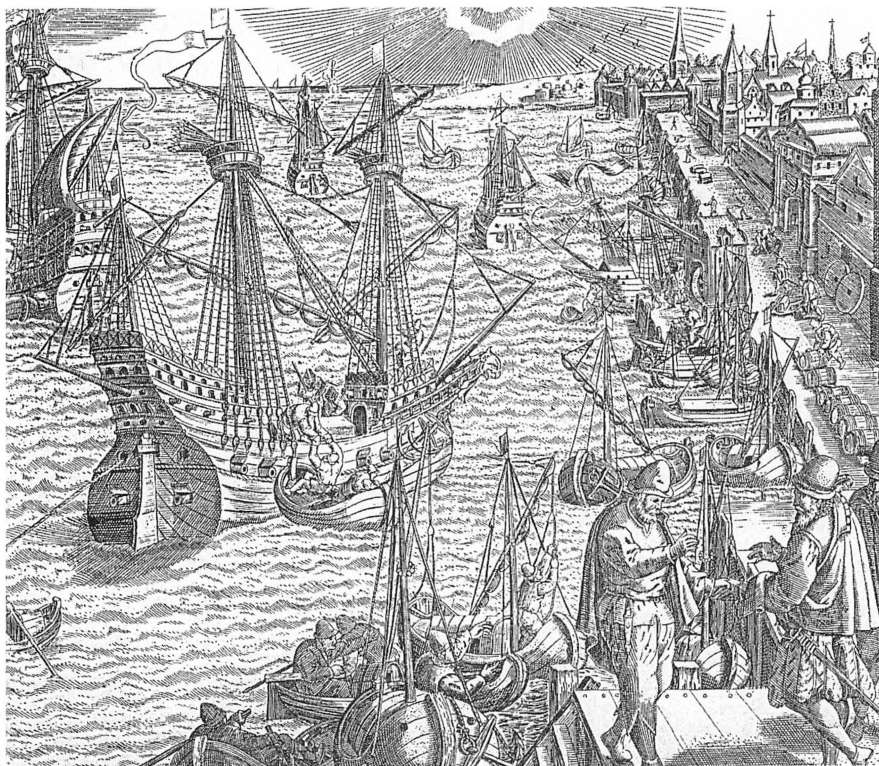
Blandt rejseskildringerne findes også én af danskeren Johan P. Cortemünde. Johan P. Cortemünde, hvis far kom fra Kerteminde, hvoraf efternavnet, var født i 1600-tallets midte og blev kirurg, hvilket var en finere betegnelse for en simpel barber, der også vovede lægelige indgreb, men nogen medicinsk uddannelse havde han ikke. Eventyrlysten lokkede ham i 1671 til at gå ombord i skibet "Oldenborg". Som barber havde Johan P. Cortemünde også det lægelige ansvar for mandskabet, hvoraf dog 5/6 døde. Rejsen gik til de arabiske lande og fjernøsten, og Cortemünde forsynede sin dagbog med fine, små tegninger. Johan P. Cortemünde slap helskindet hjem fra sin rejse og deltog senere i Den store nordiske Krig, hvor han blev slemt såret af en kanonkugle og døde to år efter af følgerne.

SANDFÆRDIG OG KORT BERETNING

om skik og brug hos toppinbas, hvis fange jeg har været. De bor i Amerika, og deres område ligger 24 grader på den sydlige side af den ækvatoriale linie. Landet ligger op til en flod, der hedder Rio de Jenero.

Hans Staden forsynede sin bog om Tupi-stammen med lidt naive tegninger. Hans bog blev en stor succes i 1600-tallet dels på grund af det let tilgængelige sprog og dels på grund af tegningerne. Fra: Sandfærdig beretning ... 1557 v/Ole Hoiris u.å s. 87

På grundlag af Hans Stadens bog lavede Theodor de Bry i 1592 en latinsk oversættelse, som var forsynet med prægtige kobberstik. Disse kobberstik var alle lavet efter Hans Stadens egne tegninger og efter sigende også efter hans omhyggelige anvisninger. På denne tegning ses Hans Staden tage afsked ved kajen i Lissabon. Fra: J.Fabricius: Opdagelsernes billedbog (1978) s. 68

fordi de af og til blev opdaget, så der blev en sag ud af det.

Slog nogen af disse skribenter igennem og fik bestsellere?

– Nogle kom i flere oplag, men nogen egentlig storoplag var der ikke tale om. Men det interessante er, at uanset salgstal blev der ved med at udkomme tekster om rejser i disse århundreder i ret store mængder.

Hvad skrev de om i rejsebeskrivelserne?

– Den farefulde færd spillede en væsentlig rolle i de fleste beretninger. Derimod får vi ikke meget at vide om de interne forhold på skibene ud over, at det absolut ikke var nogen fornøjelsestur. De fleste af forfatterne var matroser og andre fungerede som en slags læger og havde andre jobs ret langt nede i hierakiet. Mødet med de vilde, fremmede spiller en stor rolle i fremstillingerne.

Men beskrivelsen af de fremmede kulturer er ikke en samlet fremstilling, den er altid kaotisk og fragmentarisk. De hæftede sig ved det, de fandt mest slående, mærkværdigt, barbarisk og fremmedartet. Der hersker vildt kaos i deres beskrivelser, og min udfordring lå bl.a. i at skabe en vis form for orden. Min hovedinteresse er

imidlertid ikke de fremmede kulturer som sådan, men netop de "vilde etnografer". Hvad siger disse rejsendes udsagn om fremmede kulturer i virkeligheden om dem selv og deres egen kulturbaggrund?

For deres beskrivelse af de vilde og fremmede siger nemlig mest om dem selv, vor europæiske identitet og vor måde at forholde sig til det fremmede.

DET DJÆVELSKE FREMMEDE

Hvad siger de vilde etnografer om de fremmede kulturer?

– Når det drejer sig om de folk, der rejste med Ostindisk-Hollandsk Handelskompagni i 1600-tallet, så gjorde de næsten alle forbavsende meget ud af at bruge djæveln som forklaring på, hvorfor folk var, som de var. Der er næsten tale om en diabolisk etnografi, hvor man antog, at de fremmede troede på djæveln, og at de var i hans vold. Denne satanologi holdt sig gennem 1600-tallet og de første årtier af 1700-tallet.

Et andet tema, der atter og atter optræder i beretningerne, er de fremmedes måde at opfatte døden på. Europæerne var forundret og endda forarget over, at de fremmede ikke ville acceptere døden. De fremmede ofrede til de døde, bespiste de døde, gav dem redskaber med på deres vej, som om de var levende. Det irriterede også europæerne, at der altid var sådan en fandens larm til begravelserne. Trommer og trompeter akkompagnerede dødsrejsen. Undtagelsen var kineserne, som begravde deres døde ganske stilfærdigt.

Spillede forholdet mellem kønnene og sex ikke en rolle for de rejsende?

– Egentlig i forbavsende ringe grad, når vi taler om beskrivelserne fra 1600-tallets fjernøsten. Er der derimod tale om beretninger fra f.eks. osmanner-riget, så har man lagt megen vægt på mændenes undertrykkelse af kvinderne, som beskrives som en modsætning til Europa, hvor kvinderne angiveligt blev behandlet godt.

Rejsebeskrivelserne fra fjernøsten indeholder sjældent erotiske fantasier eller specifikke oplysninger om de vildes sexadfærd. Når rejsende bemærkede, at hottentotterne ikke havde noget

tøj på, så var det bare en enkelt ting i en hel række af forhold, der viste, at de slet ikke var mennesker i vor forstand. De blev i det hele taget beskrevet som undermennesker uden kultur og sprog. En rejsende skriver, at de talte sproget kalkunisk, altså som kalkuner.

Døden og djævelen spiller en meget større rolle end sex i beretningerne. Rejseskildringer fra Indien lægger således meget stor vægt på enkebrændinger, men siger intet om forholdet mellem manden og hans kone ivoirigt.

POLITISK KRITIK?

Der var vel et stort spring fra, hvad de rejsende oplevede og tænkte på, og så hvad de skrev om i deres bøger. De skulle vel både passe på censuren og skrive, således at det solgte. Sexualiteten blev måske bare fravalgt, selv om det måske havde spillet en rolle?

– Måske har du ret, jeg tror desuden, at de var klar over, at hvis de gav afløb for deres erotiske fantasier, så kunne de blive beskyldt for at lyve og dermed miste troværdighed.

Var der noget forsøg på, ligesom Montesquieu gjorde det i sine "Persiske breve", at fremholde ekso-

På sin anden brasilienstur tages Hans Staden til fange af tupi-stammen i Brasilien. På tegningen ses han i deres landby Uwalltibi. Her overgives han til kvinderne og tvinges til at sige: "Jeg, jeres middagsmad, er ankommet". Han anbringes derefter på en lille høj og gøres grydeklar af kvinderne. Fra:

J.Fabricius: Opdagelsernes billedbog (1978) s. 70

tiske kulturer for derved at kunne kritisere de europæiske despotier?

– De utopiske ironiserende breve og romaner, der i virkeligheden er en kritik af europæiske statsforhold, optræder slet ikke i disse rejseberetninger. Netop fordi de rejsende var fattigfolk, havde de næppe den kritiske holdning, som de meget lærde humanister fremsatte i deres satiriske skrivelser.

Desuden var deres beskrivelser af de fremmede kulturer så fragmentariske, at de aldrig nåede frem til nogen overvejelse om statsformens forhold. Men omvendt blev Montesquieu og andre forfattere netop inspireret af de tidlige lærde rejsende fra 1600-tallet.

Kan man påvise forskellen mellem, hvad disse mennesker oplevede derude, og så hvad de skrev til et europæisk publikum?

– Det er selvfølgelig vanskeligt at bevise forskelle, men der er nogle få tilfælde, hvor vi ved, at deres bog blev skrevet med hjælp fra andre. Et godt eksempel er soldaten Hans Staden, der blev taget til fange af Tupi-kannibalene i Brasilien.

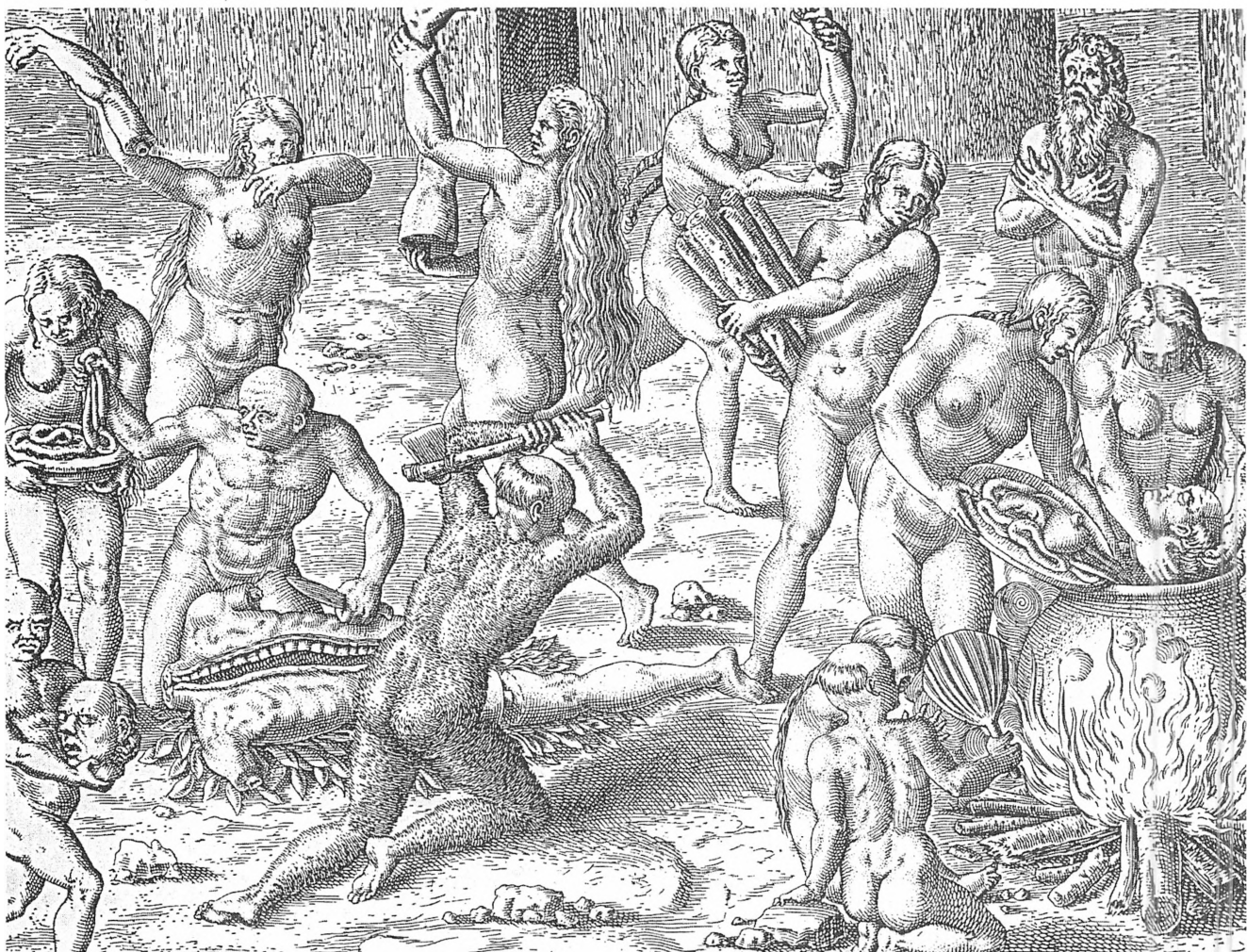
KANNIBALER OG FORDOMME

Hans Staden var ikke nogen sprogkyndig mand. Han overlevede Tupi-kannibalernes interesse for ham ved at blive udnævnt til profet og sandsiger. En dag lykkedes det Hans Staden at praje et fransk skib og blive taget med tilbage til Europa.

Det var imidlertid ikke Hans Staden selv alene, der stod bag sin rejsebeskrivelse. Vi ved nemlig at professor Johannes Dryander ved universitetet i Marburg blev medforfatter til værket, der indeholder en beskrivende, dramatisk og bevægende del om Hans Stadens fangenskab og befrielse og så en videnskabelig analyserende del, der opregner Tupi-folkets sæder og skikke.

Den dramatisk beskrivende del bærer klart Stadens fingeraftryk, hvor han har indlevet sig i tiden under fangenskabet hos Tupi-folket, hvorimod den videnskabelige del på sin vis distancerer sig fra Stadens indlevede beskrivelse. Det er åbenbart Johannes Dryander, der står bag denne del af værket.

Var der også rejseberetninger, som var positive i deres holdninger til de fremmede og undgik de for-

Tupiernes store kannibal-fest. Alt bliver brugt. Indvoldene koges, og af suppen laves grød, som kvinder og børn spiser. Hans Staden ser forferdet til med korslagte arme overst til højre. Fra: J.Fabricius: Opdagelsernes billedbog (1978) s. 78

domme, der ellers syntes at præge beskrivelserne?

– Der var faktisk mange nuancer i de rejsendes vurderinger af de fremmede. Der var mange fordomme og konventioner, men der er også mange udtryk for respekt og endda ærefrygt i beskrivelserne. De rejsende skulle jo leve sammen med og handle med de fremmede, og ikke sjældent var de i deres vold. Hans Staden er et godt eksempel på en mand, der levede sammen med de fremmede og lærte at respektere dem. De rejsende i handelskompagnerne var ofte et forsvindende mindretal blandt kinesere eller indere, og var sådan set prisgivet dem.

Der er derfor et skrigende misforhold i beskrivelsen mellem den respekt og tolerance, der rent faktisk opstod mellem europæerne og de fremmede, og så den fordomsfuldhed, der er i den sammenfattende beskrivelse. Også Hans Staden

udviste overordentlig stor respekt for Tupi-stammen, og han lærte endda sproget og studerede stammens kultur.

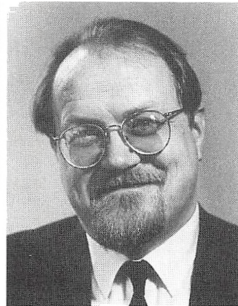
Er der eksempler på, at de rejsende blev en del af stammen og fik kone og børn?

– De rejsende, der forblev i det fremmede, skrev ikke rejseberetninger, så det ved vi strengt taget ikke meget om. Alligevel kan man se i flere beretninger, at folk blev optaget i stammerne og giftede sig. Der var også steder, hvor der var en rigtig blanding af racerne som f.eks. Batavia, det nuværende Djakarta, hvor f.eks. hollænderne giftede sig med indiske og asiatiske kvinder. Disse kvinder gik under betegnelsen europæerinder. Hans Staden giftede sig imidlertid ikke, for han kunne kun opretholde sin status som profet ved at forblive ugift.

DEMOKRATIETS ORDENSPOLITI

POLITIET OG PARLAMENTARISMEN I 1930'ERNE

FOTO: GREGERS NIELSEN

Politiets rolle i samfundet og dets indsats er ustandselig genstand for debat og undersøgelse, og inden for kort tid er der

således udsendt ikke mindre end to disputatser om dele af politiets virksomhed. Den sidste er skrevet af lektor, dr.jur. Henning Koch, fra TV kendt som statsretsekspert. Han beskriver i denne artikel oprettelsen af det politikorps, vi kender i dag, i 1930'erne som et led i den socialdemokratisk-radikale udvikling af det parlamentariske demokrati midt i en krisetid: Militæret som den hidtil eneste væbnede magtinstans ønskede man ikke at benytte ved indre konflikter eller uro. Derfor måtte der oprettes en særlig politistyrke, der kunne bekæmpe demokratiets fjender: kommunister og nazister og andre antiparlamentariske grupperinger. Og som civilt alternativ til militæret måtte det bevæbnes

V i plejer at sige, at det parlamentariske princip – nemlig at regeringen skal være i overensstemmelse med folketingets flertal – blev indført med systemskiftet i 1901. Året, hvor bondepartiet Venstre for første gang fik regeringsmagten efter talrige år, ikke mindst provisorie-år, med Estrup og Højre – der var Kongens parti. Venstre havde allerede længe haft flertallet i folketinget.

Senere regeringer efter 1901 dannedes i den politiske praksis på grundlag af parlamentarismen. Selve det parlamentariske princip som en juridisk regel blev imidlertid ikke indført i grundloven af 1915. Denne radikale grundlov opretholdt derimod grundlovens § 14, der sagde, at "Kongen udnævner og afskediger sine Ministre", som det hed indtil 1953.

Forklaringen er, at Danmark siden 1849 var et konstitutionelt monarki, hvor kongens beføjelser var hjemlede i en forfatning – begrænsede og afhængig af ministrenes accept. Men dog fortsat et monarki d.v.s. at regeringsmagten principielt udgik fra kongen, ikke fra folket.

PARLAMENTARISK PRAKSIS

Det radikale Venstre, der fik regeringsansvaret i begyndelsen af århundredet søgte stille og stadt at indføre det parlamentariske demokrati af bagevejen: ved at afføre sig de kongelige ministres uniformer, ved at gøre statsrådsmøderne til tomme skaller og ved ikke at insistere på nedfældelse af det parlamentariske princip i grundloven

som en larmende modsætning til kongens valg af ministre. Det smagte af republik.

Yderligere en udvikling i retning mod parlamentarismen var det, da det lille ord "ikke" blev indsat i den grundlov, der var en følge af Genforeningen i 1920. Tidligere stod der, at kongen erklærer krig og slutter fred, nu kom der til at stå, at kongen ikke erklærer krig og slutter fred – uden rigsdagens samtykke. Det betød med andre ord, at hans såkaldte krigsherre-prærogativ blev parlamentariseret. Dermed blev kongen bl.a. frataget eneretten til under krigs- og oprørstilstand, d.v.s. ved trusler mod samfundets ydre og indre fred, at erklære Danmark i undtagelsestilstand med den virkning, at frihedsrettighederne sættes ud af kraft.

Samtidigt opretholdtes imidlertid den gamle bestemmelse fra 1849 om: "Ved opløb må den væbnede magt, når den ikke angribes, kun skride ind, efter at mængden tre gange i kongens og lovens navn forgæves er opfordret til at skilles." Den hedder i dagens grundlov § 80. Men med samme formulering. Den væbnede magt, der dengang alene udgjordes af militæret, kunne i en oprørssituation efter nødrettens princip således skyde befolkningen på plads – også selvom den ikke blev direkte angrebet. Militærets udskrivelse var afhængig af kongens og statsministerens/ forsvarsministerens underskrift.

ANTI- PARLAMENTARISME

Denne 1915-grundlov med ændringer havde 25-års jubilæum den 5. juni 1940. Statsminister Stauning mente, at selve dagen, hvor der iøvrigt herskede mødeforbud, burde anvendes til "Bekræftelsen af Folkestyret" og dermed det parlamentariske princip – ved en deputation til Kongen, der selv, tilsigtet eller utilsigtet, undgik at nævne den parlamentariske statsskik. Der var ellers al god grund til, at politikerne fastholdt parlamentarismen som tillidsprincippet mellem regering og Folketing:

For det første fra besættelsens begyndelse bestræbelserne på at stable et L.S.-ministerium Knud Bach på benene, med eller uden DNSAP's støtte. L.S., Landbrugernes Sammenslutning, var som bekendt en renlivet dansk opfindelse, en land-

brugsfaglig organisation, der havde action directe på programmet, stiftet i 1931, optændt af stigende politiske, antiparlamentariske, ambitioner – og med omkring 40.000 medlemmer bag sig.

For det andet: at flere af ministrene helt frem til regeringsomdannelsen i begyndelsen af juli måned 1940 var i tvivl om, hvor Kongen havde sin tillid. Udenrigsminister P.Munch konstaterede således, at "... Kongens Standpunkt virkede meget stærkt paa Ministrene. Flere af dem tænkte sig, at Kongen virkelig var i Forbindelse med Urostitterne." Her tænkes ikke mindst på initiativerne fra Højgaardkredsen, der var støttet af A.P. Møller, og som gik ud på at gøre Prins Axel til statsminister.

Alle disse bestræbelser på at tilrane sig regeringsmagten enten ved vold eller ved list fik i realiteten en brat ende med Kongens erklæring af 15. november og med Nimandsudvalgets proklamation den 29. november 1940 om, at en dansk regering skulle være i overensstemmelse med folketingets flertal. Dette forlig mellem kongemagt og folketingetsmagt, der nu havde fået karakteren af en retssædvane, blev først juridisk konfirmeret med formuleringen af § 15 i 1953-grundloven.

MAGTORGAN MOD HVEM?

Den parlamentariske regering skulle i praksis for alvor leve op til sit ansvar, da Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre fik flertallet bag sig i folketinget i 1929 bl.a. på et grundlag, der indbar nedskæring af udgifter til militæret – samtidig med at ekstraparlamentariske og voldelige partier betrådte scenen op til det næste folketingsvalg i 1932. Hvilket magtorgan skulle i yderste nødsfald beskytte denne regering – og mod hvem?

Danmarks Kommunistiske Parti var et lokalt kommunistisk parti, der var en del af verdenskommunistpartiet, Komintern, Kommunistisk Internationale (arbejderpartierne III. Internationale). Det danske parti var underlagt de paroler, der blev vedtaget på Kominterns verdenskongresser. På Kominterns 6. verdenskongres i 1928 blev "ultravenstre-strategien" fastlagt. Den definerede de politiske mål som kampen mod

I 1929 tiltrådte den nye socialdemokratisk-radikale regering på baggrund af et program, der bl.a. indebar nedskæring af militæret. Da ekstraparlamentariske grupperinger var begyndt at optræde, var spørgsmålet, hvilket magtorgan der i yderste fald skulle beskytte denne regering. Bl.a. kommunisterne tog fra 1929 udgangspunkt i en strejketaktik, der byggede på "ophidselse af masserne", og da nogle kommunister i september 1932 overfaldt politiet ved et møde på Grønttorvet, førte det til oprettelse af en særlig styrke, der blev uddannet i ordensbekæmpelse. Politifoto fra et tidligere kommunistmøde på Grønttorvet 14/11 1932. Politihistorisk Selskab.

Socialdemokraterne, senere betegnet som socialfascismen.

I de såkaldte Strassburger-teser om strejketaktik fra 1929 hedder det: "Den Ophidselse af Masserne, der sker ved en truende Konflikt, er gunstig for Skabelsen af en Enhedsfront fra neden. ... En af Enhedsfrontens mest effektive Metoder til at smede de kæmpendes Rækker sammen er Organiseringen af Massedemonstrationer og Gadeoptog under Ledelse af valgte Kamporganer, rettet imod det borgerlige og socialdemokratiske Politiet ..."

Socialdemokratiet mente da også at vide, at Arbejderværnets medlemmer uddannedes i selvforsvar (Jiu-Jitsu) som "en Forsvarsorganisation overfor Politiet".

KOMMUNISTSTRATEGI ANNO 1932

Det danske kommunistparti gik til valget 1932 på den gamle 1928/1929-strategi. I DKP's valgpeje fra november måned hed det: "...fra Pios revolutionære socialistiske parti er partiet udviklet til under Staunings førerskab som et socialfascistisk parti at hjælpe kapitalisterne med at holde arbejderne nede".

Mandag den 26. september 1932 omkring kl.

16 overfaldt nogle deltagere i et kommunistisk demonstrationsmøde på Grønttorvet ud for trappen til "Bethesda" den ledende inspektionsbetjent og hans ni politibetjente. De kom for at påbyde, at talerne ikke måtte opholde sig på denne trappe. 3 politibetjente fik mindre skader. Een fik en lettere hjernerystelse og et ca. 2 1/2 cm. langt sår i hovedet, mindre læsioner i ansigt og nakke samt hudafskrabninger på venstre arm og skinneben. En anden reddede sig en middelsvær hjernerystelse. Den tredje pådrog sig en let svulst på underkæbens venstre side.

Politidirektør Fabricius Hansen besluttede få dage efter Grønttorvsurolighederne fra begyndelsen af oktober måned 1932 at oprette en overfaldskommando, d.v.s. en "flyvende" (mobil) ordenspatrulje på 70 mand, der blev uddannet i urobekæmpelse, herunder brugen af nye, lange stave, tåregas og skydevåben.

Ved folketingsvalget i 1932 fik Danmarks kommunistiske Parti for første gang i dansk politisk historie en repræsentation i Folketinget med 2 mandater. Aksel Larsen og Arne Munch-Petersen, partiets første folketingsmedlemmer, blev, ledsaget af Arbejderværnets uniformerede korps og fulgt af 5.000 tilhængere, ført til dørs – på Christiansborg.

Inden for i salen udtalte Aksel Larsen, at kom-

ministernes hensigt var en magtovertagelse ved vold. Under finanslovsdebatten dette år fremlagde Aksel Larsen kommunisternes program således: "Vor Hovedfjende i Kampen er Overklassen. ... se de arbejdsløses voksende hundredtusindtallige Armé; se Arbejderne i Fabrikkerne og paa Landet og forstaa, at den Dag kommer – denne Armé afventer ikke Parlamentets Debatter og Afstemninger her – da den tager Sagerne i sin egen Haand og afgør Slaget udenfor Christiansborgs Mure. Socialdemokratiet er intet Arbejderparti. Det er det kapitalistiske Samfunds sociale Hovedstøtte, ..."

Men det var ikke kun kommunisterne, der øvede gadevold i uniform (brun el. grå bluse) med strakte knyttede næver.

UNIFORMSFORBUD

Det er almindeligt antaget – omend selvsagt ikke dengang udtalt fra Folketingets talerstol – at motiveringen for justitsminister Zahles forslag om uniformsforbud d. 11. april 1933 var "Der Ostersturm" i Sønderjylland. Den tyske propagandaaktion, der – efter Hitlers skuevalg i marts 1933 – indledtes af den nazistiske pastor Peperkorn, som d. 5. april krævede Sønderjylland indlemmet i Slesvig-Holsten, og foreløbigt afsluttedes med, at kappeklædte tyske nationalsocialister sneg sig over grænsen for på det tyske mindretals højborg, Knivsbjerg, at smide kappen og fremstå i fuld uniform, d. 9. april. På datoen for den danske hærs sejr i 1848 over slesvigholstenerne ved Bov, hvorved Slesvig besattes til Ejderen.

Men det er sandsynligt, at K.U.-stormtropperne uniformspremiere (olivengrøn skjorte med brystlommer og høj krave, læderrem og støttemrem, sorte ridebenklæder, støvler og armbind) selvsamme dag samme år i Hillerød med en trommeorkesteranført parade til Frederiksborg Slot tillige har bevæget regeringen til resolut at få gennemført det generelle uniformsforbud. Efter min opfattelse er det ganske utvivlsomt, at den socialdemokratiske del af regeringen ligeledes forlængst havde set skriften på væggen, for så vidt angår dele af partiets egen ungdomsbewægelse (blå bluse med rødt tørklæde, skrånem, lange støvler, blå kasket og ikke mindst det politiske symbol: trepile-mærket).

BESLUTNING OM ENHEDSPOLITI

Den 3. september 1933 holdt Stauning en stor tale i Sønderjylland, der var godt på vej til at blive en socialdemokratisk højborg. Henvendt til danske kredse i almindelighed, sagde han: "Her i Landet skal vi ikke regeres af Maskingeværer eller af private Politi- og Soldaterkorps; hvis de Tilløb, som vi særdeles godt kender, føres videre, bør man forberede sig på at møde Modstand, og den lovlige Myndighed her i Landet savner ikke Midler til Ordens Opretholdelse ..."

Allerede på ministermødet den 29. august 1933 havde regeringen nemlig besluttet – til afløsning af det bestående system med et statsligt kriminalpoliti og et kommunalt ordenspoliti – at udarbejde forslag til et enhedspoliti. Hvis kerne var: statsordenspolitiet. I det skjulte havde regeringen længe været godt igang. Hovedproblemet var vagtafløsningen: fra et militært magtorgan til et civilt magtorgan.

Den 1. august 1931 havde Danmark fået en ny kommanderende general. Den første udnævnt af en socialdemokratisk/radikal regering. Det var: Erik With. Han var udnævnt som Staunings personlige protégé. Mens udenrigsminister Munch, der ikke turde ansætte ham, fordi han mente, at With var "uligevægtig og ubehersket", var bortrejst på en af sine talrige rejser, havde Stauning foretaget de indledende fægtninger for at køre ham i stilling. På ministermødet i foråret 1931 blev beslutningen truffet endeligt. Som Stauning – og Kongen – havde ønsket det. Ikke at With ikke var højt kvalificeret, men han var faktisk hverken indstillet som nr. 1 af departementet eller den afgående general.

Det er selvsagt svært at vide, hvorfor Stauning stod så fast på With. Om det var hans forståelse for folk og værn? Om det var hans venskab med Chr. X, hvis anstrengte forhold til parlamentarismen, With direkte havde næret under Påskekrisen i 1920, og som Stauning måtte mene at have tæmmet og nu kunne kontrollere direkte? Eller om det var hans erfaringer som leder af "bolschevikcentralen" – et kontor oprettet i 1919 med det formål i samarbejde med andre landes legationer i Danmark at kontrollere propaganderende sovjetagenter? Herom kan der

kun gisnes mere eller mindre gustent.

Withs holdning til anvendelse af militæret som statsorgan til nedkæmpelse af social uro kan ihvertfald ikke have kommet Stauning på tværs. For et Socialdemokrati var hærens anvendelse i netop disse situationer afskyvækkende.

General With skrev kort efter sin tiltrædelse i sin karakteristiske bramfrie stil en skrivelse af 4. december 1931 til Krigsministeriet. Det hed kort og godt: "... det er efter Generalkommandoens Mening en baade forældet og forkastelig Fremgangsmaade i saadanne Tilfælde (d.v.s. indre uroligheder, hk) at betragte Krigsmagten som et bekvemt forhaandenværende Redskab for den lokale Politimagt og at tilkalde militære Kommandoer for ved deres Hjælp at bekæmpe Landets egne Borgere ved Skarpskydning."

Regeringen besluttede, at der ikke skulle røres mere ved spørgsmålet om anvendelse af militæret – i yderste instans. Men det efterlod regeringen med manglen af et magtorgan.

TIL ORDENENS OPRETHOLDELSE

Den 9. februar 1932 afgik der fra justitsministeriet et cirkulære til politimestre, politidirektør og chefen for statspolitiet med følgende formulering: "Til Ordenens Opretholdelse under overordentlige Forhold bemyndiges Politimestrene

Statens politiskole i Sønderborg, sommeren 1933. Kort forinden var det blevet besluttet at trække mere politi til Sønderjylland for i givet fald at kunne imødegå en ikke-militær nazistisk trussel. Forholdene dér var stærkt medvirkende til, at regeringen i august 1933 besluttede at oprette et enhedspoliti til afløsning af det bestående system med et statsligt kriminalpoliti og et kommunalt ordenspoliti. Politihistorisk Selskab.

til at antage midlertidigt Ekstramandskab samt til i fornødent Omfang at anskaffe nødvendige Udrustningsgenstande. For saa vidt dette ikke er tilstrækkeligt, vil Politimestrene altid kunne rette Henvendelse om Bistand til Chefen for Statspolitiet, som derefter saavidt muligt vil stille den fornødne Hjælp til Raadighed, ligesom der vil kunne rettes Henvendelse om Politihjælp til andre Politikredse, ..."

Men endnu havde statspolitiet, der siden 1916 var et landsdækkende kriminalpoliti, ikke noget uniformeret personale. Anledningen til at få sådant personale kom i forbindelse med det oven for nævnte politiske uvejr fra Sydslesvig: "Påskeblæsten".

Den 24. marts 1933 på 85-årsdagen for det slesvig-holstenske oprør rettede formanden for "Schleswig-Holsteiner Bund" borgmester dr. Sievers – med vinden fra Hitlers magtovertagelse den 30. januar samme år i ryggen – et rasende angreb på den danske stat: "Voldsgrensen vil blive fejlet bort, når vi alle lægger os i selen derfor". Og der tænkes ikke på en militær indsats sydfra. Der mentes at være en reel risiko for, at "et nazistisk Korps i ungdommeligt Overmod da gaar over Grænsen, ...".

Og Sønderjylland blev ikke glemt. Udenrigsminister Munch rejste spørgsmålet på ministermødet den 8. april 1933, hvor det blev besluttet at trække mere statspoliti derned.

Endnu var imidlertid ingen ansat – ja, normeringshjernen var slet ikke tilvejebragt. Justitsminister Zahle skrev en lille løs lap til departementschef Aage Svendsen efter ministermødet. Herpå stod: "Vi må tale sammen om 1) Uniformsforslag og 2) Betydelig ny Forøgelse af Statspolitiet".

Der var to forhold, som politisk set var noget pinagtige. For det første havde Rigsdagen ugen forinden vedtaget normeringsloven for finansåret 1933/1934, hvor statspolitiets styrke allerede var udvidet med 55 mand til ialt 323. For det andet: havde man nogensinde hørt om kriminalpoliti i uniform?

TRE BEGRUNDELSER

I det 1. udkast til bemærkninger til lovforslaget om 100 nye mand henvistes udtrykkeligt til nor-

Sømandstrejken i Esbjerg 1934, arrangeret af kommunisterne, førte til indsættelse af politienheder fra forskellige steder i landet. En del af styrken måtte udsendes fra København og ses her ved afrejsen fra Københavns hovedbanegård. Politihistorisk Selskab.

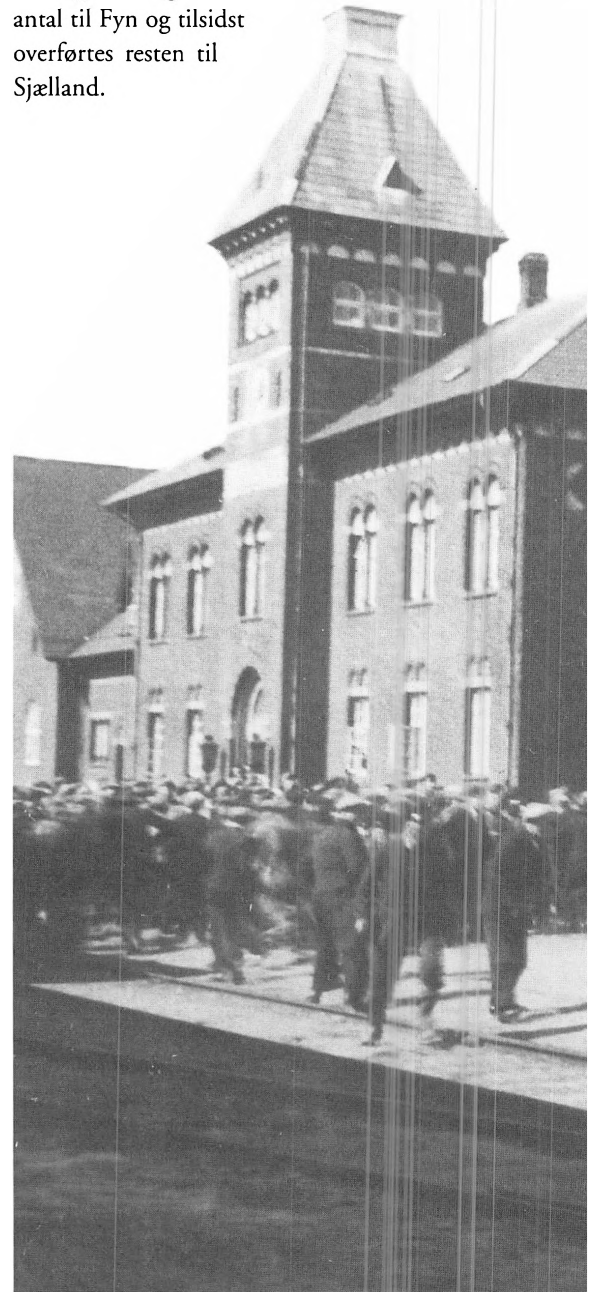
meringsloven, og der fortsattes: "Justitsministeriet maa imidlertid under Hensyn til de herskende Forhold anse en yderligere Forøgelse af Statspolitiets Styrke for paakrævet ...".

Efter nærmere omtanke hedder det så i 2. udkast, idet henvisningen er slettet: "Justitsministeriet maa under Hensyn til, at de uopklarede Forbrydelsers Antal er i stadig Stigen anse en yderligere Forøgelse ...". Det er naturligvis altid en god begrundelse, men det må alligevel have været for stærkt at se på tryk. I 3. udkast, der rent faktisk blev til lovforslaget, lyder det i bemærkningerne: "Justitsministeriet maa anse en yderligere Forøgelse af Statspolitiets Styrke for paakrævet, ...".

Så kunne forklaringen om kriminalitetsstigningen gemmes til den mundtlige forhandling. Og det blev den faktisk. Justitsministeren fik sine 100 mand: "Der udarbejdedes herefter i statspolitiet følgende plan for anvendelsen af dette 100-mands hold. Det henstilledes, at de sønderjydske Politikredse faar det ønskede Mandskab ialt 47 Mand, der underlægges Politimestrene ...; at det øvrige Mandskab deles i to Styrker med ca. 25 Mand i hver Styrke; at Styrkerne lægges henholdsvis i Sønderborg og Tønder eller Aabenraa; at Formaalet med disse samlede Styrker skal være, at de hurtigt kan dirigeres hen, hvor der er øjeblikkelig Brug for dem, at de altsaa, i Lighed med Københavns Politis Ordning, skal virke som en Slags Overfaldskommando ...; at disse to

Styrker iøvrigt direkte er underlagt Chefen for Statspolitiet (forf.'s udhævning): at ... af en eller flere Officerer og Officianter bliver givet ... Undervisning i Pistolskydning, Boksning, Gymnastik og muligt lidt Formationsøvelser ..."

Men styrken blev efterhånden landsdækkende. Det skete stille og umærkeligt for offentligheden. Først sivede der et antal til det sydlige og midterste Jylland, dernæst til Nørrejylland og senere et antal til Fyn og tilsidst overførtes resten til Sjælland.

UNIFORM OG CIVIL?

Efter urolighederne under sømandsstrejken i Esbjerg 1934, der var arrangeret af de kommunistiske søceller, hedder det i et notat hos statspolitiet:

“Under de nyligt stedfundne Uroligheder i Esbjerg, hvor en ret betydelig Styrke uniformeret Statspoliti har været i Virksomhed, har det vist sig, dels at Mandskabet savnede Uddannelse i samlet Optræden, ..., dels at der manglede Førere, ...” Og videre: “Statspolitiet har jo ikke, som Københavns Politi, den Fordel, at Mandskabet gør Tjeneste samme Sted, saaledes at vi kan have en fast Inddeling af de 100 uniformerede Betjente, men derfor bør vi formentlig alligevel tilstræbe en Gruppering med Førere”.

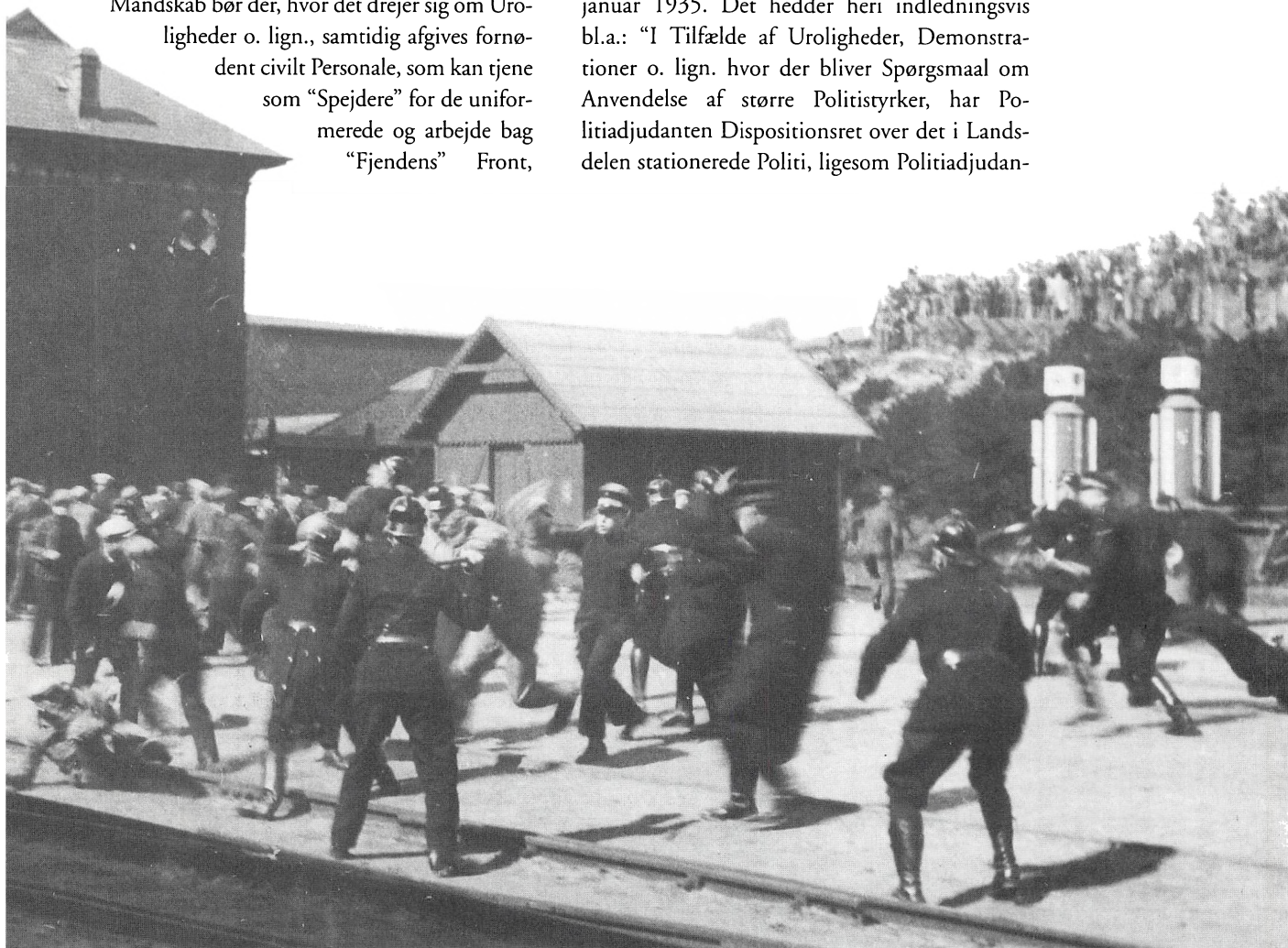
Han skriver videre: “Foruden det uniformerede Mandskab bør der, hvor det drejer sig om Uroligheder o. lign., samtidig afgives fornødent civilt Personale, som kan tjene som “Spejdere” for de uniformerede og arbejde bag “Fjendens” Front,

idet en saadan civil Tjeneste, naar der arbejdes energisk og godt, sikkert i Længden virker mere afsvælgende paa urolige Hoveder end tørre Klø”.

Med trusler om udenlandsk støttet oprør blev det nødvendigt at etablere en politimæssig nyordning i Sønderjylland. Som den eneste tænkelige ordenspolitimand, der havde format – fysisk og psykisk – til at løse “den mægtige Opgave” med opbygningen af et centraliseret politiorgan i de sønderjydske landsdele, udnævntes lederen af Københavns Politis udrykningstjeneste politiasistent, cand. jur. Fritz Jacobsen den 1. maj 1934 til såvel politimester i Aabenraa som Politiajudant for De sønderjydske Landsdele. Med justitsminister Zahles ord var han “den rette Mand paa den rette Plads”. Eller som en ven udtrykte det: “den selvskrevne Hersker”.

Den justitsministerielle instruks kom den 12. januar 1935. Det hedder heri indledningsvis bl.a.: “I Tilfælde af Uroligheder, Demonstrationer o. lign. hvor der bliver Spørgsmaal om Anvendelse af større Politistyrker, har Politiajudanten Dispositionsret over det i Landsdelen stationerede Politi, ligesom Politiajudan-

Urolighederne under sømandsstrejken i Esbjerg 1934 var voldsomme og understregede behovet for politifolkenes uddannelse i samlet optræden. Det førte igen til, at der i Sønderjylland opbyggedes en centraliseret politiledelse, altså det første skridt til et enhedspoliti, ledet af en rigspolitichef. Polihistorisk Selskab.

ten bør være til Stede ved Uroligheder af denne Art og eventuelt lede Politiets Bevægelser i Marken”.

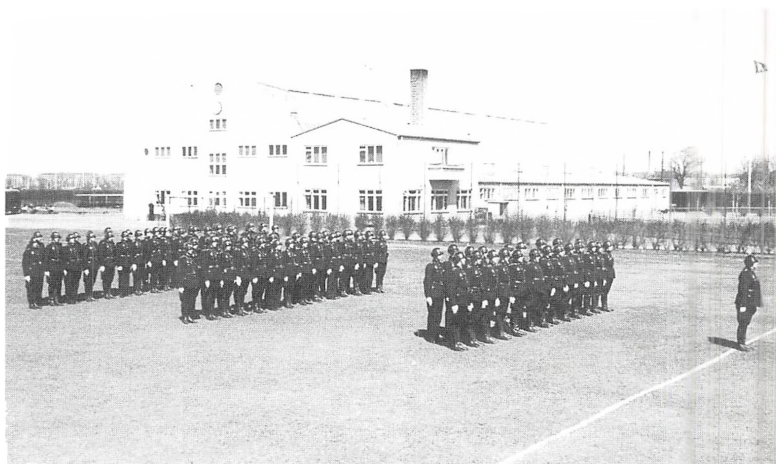
CENTRAL POLITILEDELSE

Instruks eller ej; Fritz Jacobsen havde faktisk allerede den 13. juli 1934 oprettet en fast udrykningsstyrke blandt politipersonalet i Sønderjylland. Efter instruksens udgivelse skrev politiadjudanten til statspolitichefen, at han ville påbegynde organiseringen og uddannelsen af den særlige udrykningsstyrke.

Det første kursus afholdtes i Sønderborg og omfattede bl.a.: situationsbedømmelse og beslutningsfattelse, evolering (bevægelse i formationer), befalingsudgivelse, oplysnings- og meldtjeneste, offentlige møder og forsamlinger, opløsning af forbudte møder og demonstrationstog, gennemgang af polititaktiske opgaver, politiafspærringer, brug af stav og skydevåben.

Chefen for Statspolitiet, Eigil Thune Jacobsen, der meget snart skulle blive politidirektør for København, første rigspolitichef og til allersidst justitsminister under besættelsen, sendte den 20. marts 1935 til Justitsministeriet den principielle skrivelse, der fuldendte centraliseringen af 100-mandsholdet under hans ledelse. Det hedder i Thune Jacobsens indstilling: “Ved Afgivelse af Personale fra Statspolitiet under større Uroligheder, især udenfor de sønderjydske Landsdele, vilde jeg finde det praktisk, at der for de Politikredse, der ikke selv disponerer over en til Formaalet fuldt uddannet overordnet Politiembedsmænd, efter Ønske kan stilles til Raadighed en Embedsmand fra Statspolitiet, som ... kan tage Kommandoen over de afgivne Styrker efter vedkommende Politimesters Direktiver, ...”. Og han havde iøvrigt manden: fuldmægtig Aage Agersted, der var militært uddannet.

Fritz Jacobsen nåede ikke at opleve denne centraliserings fordele – eller eventuelle ulemper. Han døde af hjertelammelse under et ferieophold. Aage Agersted fra Statspolitiet blev derfor pr. 1. december 1935 udnævnt til politimester i Aabenraa med tilladelse til at beholde den særlige politiuniform fra statspolitiet, sålænge han var leder af det sønderjydske ordenspoliti og det

uniformerede statspoliti i Sønderjylland under ekstraordinære forhold.

NYORDNING

Allerede ved fremsættelsen af lovforslaget om 100-mandsholdet den 11. april 1933 havde justitsminister Zahle netop bebudet, at han over sommeren ville lade udarbejde et udkast til politiets nyordning. Det varede ikke længe, før Dansk Politiforbund skulle minde ham om det. Forbundet skriver den 17. juni 1933, at det gerne vil modtage et sådant udkast og ønsker iøvrigt at få sæde i en eventuel kommission. Kommissionen blev aldrig nedsat.

Men forbundet modtog, i lighed med Kriminalpolitiforeningen, Foreningen af Politimestre i Danmark, Politidirektøren og Chefen for Statspolitiet, et trykt udkast af 11. april 1934, altså nøjagtig eet år efter lovforslaget om 100-mands-

Med virkning fra 1938 gennemførtes i 1937 loven om et statsligt enhedspoliti, og hermed var det juridiske grundlag på plads til bl.a. effektivt at kunne sætte ind med oprørsbekæmpelse. I 1939 oprettedes en udrykningstjeneste på 200 mand til indsættelse over hele landet. I styrkens uddannelse indgik skydeteori, gasbeskyttelse, evolering dvs. optræden i formationer m.m. Statspolitiberjente ses på øvelse på den såkaldte "Abekattemark" på Aamager omkring 1939-40. Politihistorisk Selskab.

holdets oprettelse, et udkast, der skulle "behandles med største Diskretion".

I udkastets motiver til oprettelsen af eet fælles politikorps for hele riget hedder det om en passende fordeling af landets samlede politistyrker: "Fremdeles vil en Ordning som den foreslaede

Træning i brug af gasmaske ca. 1939-40. Politihistorisk Selskab.

Øvelser i brug af gaspistol ca. 1939-40. Politihistorisk Selskab.

Til venstre:

Det nye statspoliti over i evolering. "Abekattemarken" ca. 1939-40. Politihistorisk Selskab.

bidrage til under urolige Forhold at give Politiet den fornødne Bevægelighed og Slagkraft, idet den vil gøre det lettere i længere Tid at holde en større Politistyrke i Beredskab paa et bestemt Sted, hvor den ikke normalt gør Tjeneste, hvilket de senere Aars Udvikling i høj Grad har vist Ønskeligheden af". Der var naturligvis også andre gevinster ved enhedspolitiet: bedre udnyttelse af den enkeltes duellighed, større advancementsmuligheder, ensartet uddannelse og det nødvendige materiel m.v.

Hidtil havde politidirektøren i København og

politimestrene været de øverste ledere i hver deres kreds, men i sit høringssvar af 18. september 1934 til Justitsministeriet indleder Thune Jacobsen med følgende betragtninger: "Det er derfor nødvendigt, at der i Spidsen for Enhedspolitiet staar en Leder, der har Overblik over hele Politiets Arbejde...", hvorefter han forudskikkede følgende opfattelse, der ikke sigtede til en bestemt af udkastets paragraffer, men som skulle få helt afgørende betydning for ledelseskompetencen i det senere udkast, der skulle blive til lovforslag og lov. Han skrev:

"Endvidere vil det i høj grad være ønskeligt, om Chefen for Politiet med Hensyn til Forhold og Sager, der er af Interesse udover den enkelte Politikreds' Omraade, i Særdeleshed politiske Forhold ... bliver det Organ, som drager Omsorg for, at Samarbejdet mellem de forskellige Politikredse ... sker hurtigst muligt og bliver saa effektivt og frugtbart som muligt, ...".

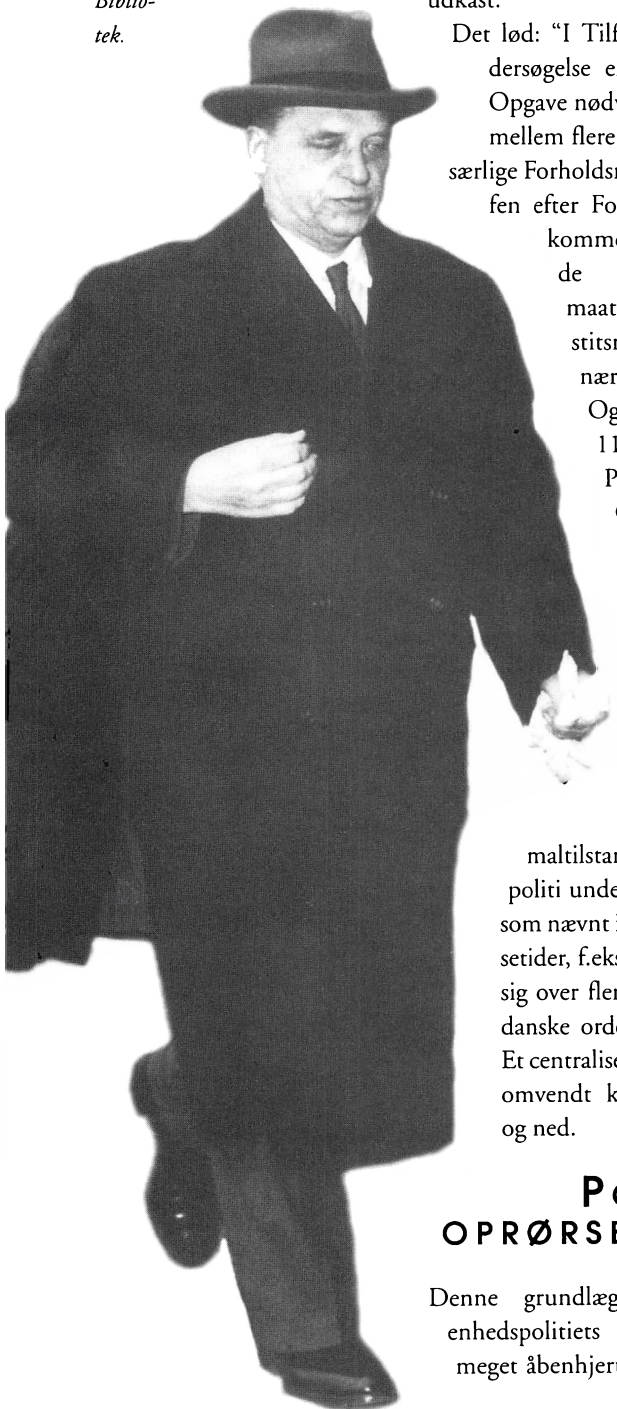
RIGSPOLITICHEF

Politimesterforeningen var delvist positiv. Den eneste, der virkelig var på tværs, var politidirektør Fabricius Hansen i København. Han var simpelthen en arg modstander af enhver tanke om et enhedspoliti under en ny chef. Hans meget lange høringsskrivelse af 8. august 1934 kan opsummeres i følgende oprigtige udtalelse, idet han var enig i, at særlige politistyrker i beredskab til bekæmpelse af uroligheder rundt om i landet var nødvendige: "... saadanne Styrker kan oprettes, uden at man behøver at fravige den nuværende ordning". Politidirektøren gik således direkte imod hele rigspolitiets rationale.

Nu flaskede det sig sådan, at den gamle politidirektør blev syg og døde. På ministermødet den 15. maj 1935 blev det foreslået at konstituere statspolitichef Thune Jacobsen i stillingen som politidirektør i København, "fordi der paatænkes Lovforanstaltninger gennemført for at få et Enhedspoliti". Herefter var statspolitichef og politidirektør een og samme person. Politidirektøren ville derfor ikke længere være uenig med statspolitichefen.

Den 4. november 1935 tiltrådte K.K. Steincke som justitsminister efter "Stauning eller kaos"-valget. Efter aftale med Justitsministeriets kon-

Chefen for det "gamle" statspoliti, senere justitsminister Thune Jacobsen opfandt betegnelsen "rigspolitichef". Foto: Det kongelige Bibliotek.

torchef for 3. kontor udarbejdede Thune Jacobsen så den 19. december 1935 sit udkast til enhedspolitiet. Thune Jacobsen opfandt for det første betegnelsen "rigspolitichefen". Han formulerede et helt nyt paragrafstykke om rigspolitichefens blandede koordinations- og operationsbeføjelse på grundlag af de ovenfor nævnte synspunkter i kommentarerne til ministeriets udkast.

Det lød: "I Tilfælde, hvor en Politiumdersøgelse eller anden politimæssig Opgave nødvendiggør et Samarbejde mellem flere Politikredse eller kræver særlige Forholdsregler, kan Rigspolitichefen efter Forhandling med de vedkommende Politimestre træffe de Foranstaltninger, som maatte findes paakrævet. Justitsministeren fastsætter de nærmere Regler herom".

Og det blev til lov. Som § 114 stk. 2 i lov nr. 166 om Politiets og Arrestvæsenets Ordning m.v. af 18. maj 1937 med virkning fra 1. april 1938. Den juridiske kompetence vedrørende det parlamentariske demokratis ordenspoliti til oprørsbekæmpelse var hermed skabt.

Ordenspolitiet er i normalt tilstanden et decentraliseret politi under politimesterens ledelse, som nævnt i paragraffens stk. 1. I krisetider, f.eks. hvis uroligheder breder sig over flere politikredse, bliver det danske ordenspoliti et stk. 2-politi. Et centraliseret statsordenspoliti med omvendt kommandovej – oppefra og ned.

POLITI TIL OPRØRSBEKÆMPELSE

Denne grundlæggende motivering for enhedspolitiets oprettelse blev udtalt meget åbenhjertigt i statsrådet: "Den vil

endvidere gøre det lettere under urolige Forhold at holde store samlede Politistyrker i Beredskab paa et enkelt Sted, noget der i høj Grad vil forøge Politiets Effektivitet". Formålet med det fælles politikorps under rigspolitichefen blev aldrig udtalt så eentydigt i Rigsdagen som på det lukkede statsrådsmøde.

Socialdemokratiet kunne derimod til sine tilidsmænd tale rent ud af posen med denne politiske information: "Et for ringe Politipersonale og daarligt placeret Personale har før i kritiske Situationer nødvendiggjort Militærets Indgriben, hvad Socialdemokratiet mindst af alle kan være interesseret i".

Rigspolitichef Eigil Thune Jacobsen kunne ved skrivelse af 23. juni 1939 informere Justitsministeriet om, at han havde ladet oprette en hele landet omfattende udrykningstjeneste på 200 mand, der udelukkende bestod af personale fra ordenspolitiet. De første delinger – samt de i de nyoprettede stillinger udnævnte politikommisærere, der skulle fungere som instruktører rundt omkring i kredsene – havde været på et 3-dages kursus i marts måned s.å. arrangeret af Københavns Politis udrykningstjeneste. Han anmodede sluttelig om ministeriets tilladelse til nedlæggelse af det uniformerede kriminalpoliti, 100-mandsholdet, som ordenskorps, og personalets overførsel til civil tjeneste i forbindelse demonstrationer og møder.

Udrykningsuddannelsen bestod i evolering, skydeteori, skydning med pistol, gasbeskyttelse, brug af gasmaske, polititaktik, herunder mødekontrol, afspærringstjeneste, lovkundskab m.v. Personalets udrustning var: stålhelmet, gasmaske, livrem med skulderrem, karabinhage, pistoltaske og fangsnor, lang stav og pistol.

ORDENSPOLITIET BEVÆBNES

Bevæbningen af ordenspolitiet var allerede gået i gang i København. Politidirektøren kunne til rigspolitichefen i 1938 fortælle, at det ved udrykningsholdenes omorganisering i Københavns Politis den 15. april 1936 var blevet besluttet, at dette ordenspolitipersonale skulle forsynes med pistoler. For ikke at vække opmærksomhed bestemtes det imidlertid, at pistolerne skulle

bæres skjult i lommen.

Nu havde det vist sig, at pistolerne blev ødelagt derved. Dels blev de fyldt med lommeuld, dels rustede de, og bruneringen tog skade! Han havde derfor besluttet, at udrykningsholdene fremover skulle bære pistolen i en pistoltaske påsat livremmen. Politidirektøren afsluttede: "... men for at der ikke skulde vækkes nogen Art af Uro om Spørgsmaalet, ventede jeg til et Tidspunkt, da der ikke var nogen Art af politisk Gæring til at indføre denne Forandring". Dagen blev sat til den 1. november 1938. Små tre uger efter faldt de første skud, hvilket afstedkom stor presseomtale.

Siden enhedspolitiets oprettelse den 1. april 1938 var anskaffelse og fordeling af håndskydevåben til politikredsenes ordenspoliti blevet påbegyndt, d.v.s. uden for København. Våbnene var dog almindeligvis henlagt i depoter og personalets skydekundskaber var sporadiske.

Dansk Politiforbund henvendte sig i september 1939 til Rigspolitichefen med et krav om, at polititjenestemanden blev udrustet med en tjenestepistol til daglig, og at der blev udarbejdet en instruktion om dens anvendelse – alt under henvisning til de urolige forhold. Politidirektøren i København foreslog i maj 1940 Justitsministeriet udarbejdelse af et landsdækkende reglement.

Rigspolitichefens reglement af 26. november 1940 indeholdt tre sæt regler for anvendelse af våbenmagt. For det første i selvforsvar (eller til intervention i nødværge). For det andet til gennemførelse af anholdelse eller forhindring af undvigelse i særligt alvorlige tilfælde. Og for det tredje:

"Til Afværgelse af Angreb paa vigtige offentlige Institutioners Bygninger, saasom Rigsdagen, Ministerialbygninger, Politi- og Retsvæsens Lokaler og kommunale Embedskontorer, med det Formaal at bemægtige sig disse eller der beroende Dokumenter, Udrustning eller andre Genstande af Betydning for Statens Sikkerhed, samt til Afværgelse af Angreb paa samfundsvigtige Indretninger, saasom offentlige Samfærdselsmidler, Telefon-, Telegraf- eller Radiosendeanlæg, Elektricitetsværker, Broer, Havneanlæg o.l., med det Formaal at bemægtige sig eller beskadige disse" samt: "Til Splittelse af ulovlige Møder, Opløb og Optog, der maa antages at have de for-

annævnte Angreb til Formaal, ..."

Den helt afgørende pointe vedrørende anvendelse af skydevåben til bekæmpelse af de nævnte krænkelser af den indre fred var og er: ordren. I en lidt mere ordknap form er dette reglement indholdsmæssigt helt identisk med det gældende skydereglement fra 1980.

SPECIALKORPS?

Fra politiskolens leder, Mads Hvid, var der i juni måned 1941 til Rigspolitichefen kommet et forslag om – ved siden af de neden for nævnte udrykningsdelinger – at etablere "et mindre, men særdeles kraftigt Korps direkte under Rigspolitichefen". Dette skulle bestå af yngre politimænd, der havde været befalingsmænd i hæren, og bevæbnes noget stærkere end udrykningsdelingerne.

Korpset skulle være et egentligt korps, d.v.s. ikke deltage i normalt politiarbejde, men kun beskæftige sig med øvelser og træning. Det skulle udgøre 4 delinger, svarende til 133 mand incl. overordnede. Uddannelsen skulle have "et militært Præg". Fagene skulle derfor være: Eksercits/Evolering, "Skyttetjeneste" (naturlige Dækningsmidler), "Felttjeneste" (Fremrykninger), "Vaabenlære og Skydeøvelser, herunder med Maskingevær," m.m.

Forslaget om oprettelsen af "saadanne Overfaldskommandoer direkte under Rigspolitichefen.." blev ikke fremmet, og for ordenspolitiets gamle fagforeningsformand, der var blevet politikommissær hos Rigspolitichefen, syntes følgende betragtning i virkeligheden at have været udslaggivende: "...en meget haardhændet Indgriben fra Politiets Side vil faa en større samfundsmæssig Baggrund, naar det er Landets største Politikorps, der sættes ind ..., end naar det er Politimænd fra mindre Korps, der lettere af Befolkningen kan stedfæstes som hørende hjemme i en mindre By." Forslaget blev aldrig fremmet.

UDRYKNINGS-TJENESTEN

Den 25. august 1941 drøftedes derimod udkastet til en ny organisationsplan for rigspolitiche-

Med oprettelsen af det nye enhedspoliti blev betjentene bevæbnet, hvilket bl.a. fremgår af billedet fra augustoprøret i Odense 1943. Men departementschef Eivind Larsen, der selv havde været i Odense under urolighederne, havde forbudt anvendelse af skydevåben fra politiets side. En skydeordre fordrede en ordre fra regeringen, og den kom ikke. Det første skydereglement var i øvrigt fra 26. november 1940 og er indholdsmæssigt identisk med det nugældende. Foto: Stadsarkivet i Odense.

fens udrykningstjeneste. Hensigten var, at så vidt muligt hele ordenspolitiets personale om nødvendigt skulle kunne indgå i udrykningstjenestens enheder og deltage i polititjeneste i samlede formationer. Det besluttedes, at der skulle oprettes ialt 54 delinger uden for Københavns politikreds. Med rigspolitichefens cirkulære nr. 16 af 12. marts 1942 blev "Den samlede Udrykningstjeneste" formelt oprettet.

I følge planen ville således den organiserede styrke til en formeret indsats mod oprør under overordentlige forhold i 1942 komme til at bestå af minimum 3.002 ordenspolitimænd (incl. København). Ifølge udrykningscirkulæret skulle der etableres skyttegrupper, dog foreløbig kun inden for de 9 A-delinger. De ville blive oplært i skydning med pistol, karabin og eventuelt maskinpistol.

Politiinspektør Arbøl havde til brug for undervisningen udarbejdet et hæfte med titlen: "POLITITAKTIK (Ordenspolitiets Massetjeneste)". Undervisningshæftet blev indledt med 55-siders oversættelse af et afsnit: "Die Lehre von der Polizeiverwendung" i Polizei-Oberst W. Neese: "Das Lehrbuch für die Polizeischulen" fra 1930. Arbøl havde som grundlag for sin teoretiske undervisning af befalingsmændene ved organiseringen af Københavns Politis udrykningstjeneste i efteråret 1932 anvendt en oversættelse, som han selv havde forestået. Weimar-republikens politilære skulle således blive det danske rigspolitis grundlæggende teoretiske ballast, da

hele landets ordenspoliti blev organiseret som en samlet udrykningstjeneste i 1942.

Dette ordenspoliti blev imidlertid aldrig anvendt efter sin hensigt. Da oprøret den 11. august 1943 i Esbjerg endelig blussede op og i løbet af nogle dage skyllede samarbejdspolitikens gyldne middelmådighed til side over det ganske land, ville politikerne ikke give ordren til at skyde – og politifolkene ville iøvrigt heller ikke lade sig beordre til at skyde.

SKYDEORDREN, DER ALDRIG KOM

På ministermødet mandag den 23. august var den meget alvorlige situation i Ålborg hovedemnet. Justitsminister Thune Jacobsen kom med en redegørelse, sekunderet af sin departementschef i politimæssige spørgsmål, Eivind Larsen, der kunne give en øjenvidneskildring af begivenhederne i Odense. Eivind Larsen havde forbudt anvendelse af skydevåben fra politiets side. Hvis der skulle skydes, måtte det ske efter en direkte ordre fra regeringen. Historikeren Hans Kirchhoff udlægger drøftelserne om dette spørgsmål således, at hovedparten af ministrene – med statsministeren i spidsen – syntes at mene, ihvertfald gennem tavshed, at politiets pistoler var til for at bruges. Men allerede dagen efter, på tirsdagens ministermøde, hvor det tyske krav om indførelse af dansk undtagelsestilstand blev forelagt, erklærede Thune Jacobsen imidlertid kategorisk: "Politiet kunne og ville ikke skyde på samlede menneskemasser". Ministrene havde haft spørgsmålet oppe under aftenmødet dagen før i Nimandsudvalget, den i 1940 oprettede skyggerigsdag, der bestod af de fem demokratiske partier. I justitsministerens fravær udtalte forsvarsministeren her: "Vi kan ikke i den givne Situation opfordre det danske Politi til at skyde paa den danske Befolkning".

KILDER:

Henning Koch: Demokrati: Slå til (1994);

R ENDEZVOUS'EN VED LYNGBY I 1676

I forsommeren 1676 var sletten mellem Lundtofte og Lyngby i en god månedstid rammen om forberedelserne til Danmarks generobring af Skåne. Her samlede det meste af den danske hær for at blive ekserceret og provianteret før felttoget. Lejren vakte en vis opsigt i

samtiden, men den blev meget hurtigt glemt til fordel for den hastige generobring af størsteparten af Skåne i de følgende måneder. Den blev dog betragtet som så væsentlig, at man efter krigen lod en af landets bedste korttegnere afbilde det område, hvor lejren havde stået.

Afdelingsbibliotekar ved Rådhusbiblioteket på Københavns Rådhus, Bjørn

Westerbeek Dahl har set nærmere på tegningen og baggrunden for den.

*Bjørn Westerbeek Dahl.
Foto: Jørgen Hansen*

Den smukt kolorerede tegning findes på Rigsarkivet i en mappe med landkort og fæstningsplaner fra Skånske Krigs skuepladser. Den gengiver området mellem Lyngby og Lundtofte afgrænset mod vest og nord af Mølleåen, og det beskriver landskabsformerne i dalsystemet uhyre nøjagtigt. Hver dalsænkning og hvert højedrag er omhyggeligt indtegnet, men desværre er bebyggelsen i landsbyerne Lyngby og Lundtofte blot skitseret som signaturer.

Lyngby Kirke ses i en perspektivisk gengivelse, og det er tydeligt, at korttegneren har kendt landsbyen. Dens form er korrekt angivet som en noget langstrakt by, der ligger nordnordøst for kirken – ikke overraskende som vore dages bondeby. Lundtoftes bebyggelse ligger også fint omkring det endnu eksisterende gadekær. Desuden er der bygninger ved Fuglevad, Brede, Ørholm og Nymølle, hver med deres rødmalede møllehjul, men desværre er de også blot signaturer uden nogen lighed med de rigtige bygninger.

I den østlige del af området mellem Lyngby og Lundtofte er hæren fint og ordentligt opstillet, enhed for enhed i to rækker med regimentschefens navn anført. Vest for selve lejren ses hærens opstilling som den tog sig ud under den store mønstring den 15. juni, da Christian den 5. og andre fyrstelige tog lejren i øjensyn.

ET ANONYMT KORT

Kortet er anonymt og udateret, men dets sammenhæng med de øvrige kort i den mappe, som det hører til, viser, at det kan føres tilbage til et stort håndskrift, der sædvanligvis kaldes "Originalmanuskriptet til Christian V's Krigshistorie".

I indholdsfortegnelsen for 1676 henvises til løbenummer 16: "Afritz huorledis hans Maytts Armée stod Camperit og i Battallie rangerit ved Lungbye i Siælland". Men hvis man slår op, finder man på det sted blot en blank side. Da netop vores plan bærer løbenummeret 16 og tidligere har været falsket i et format som passer med bindets, kan der ikke være tvivl om, at det hører til "Originalmanuskriptet". Bortset fra et par kort, der beviseligt er lagt i mappen på et senere tidspunkt, har samtlige kort oprindeligt siddet i håndskriftet, men de blev ved en omindbinding mellem 1830 og 1845 taget ud og placeret i en dertil passende kortmappe.

På den baggrund er det ikke vanskeligt at bestemme ophavsmanden som militæringenjører og generalkvartermester Gottfried Hoffmann, der på langt de fleste af de andre kort har skrevet fyldige indeks og tekstoplysninger med sin smukke og karakterfulde skrift.

Gottfried Hoffmann var i 1671 blevet udnævnt til militærkartograf med forpligtigelse til at tegne kort over "alle wore festninger och schantzer, wisse [altså korrekte] Carter troligen forferdige, saa som de effter af Oss samtyckte desseiner med hoyeste flid sammensanke alle quarteer och schlacht Ordninger, Item beschaffenheder aff wore lande och ströme". Fra Gottfried Hoffmanns hånd kendes en lang række fremragende kortarbejder, og i breve og regnskaber omtales endnu flere, der vidner om en sjælden flittig virksomhed som korttegner. Hans kartografiske hovedværk er og bliver dog de 22 kort til Christian V's krigshistorie.

GOTTFRIED HOFFMANN

Hoffmann var på dette tidspunkt ca. 45 år gammel, født som han var i Schlesien omkring 1630. I 1648 kom han til Danmark, hvor han fem år senere blev udnævnt til ingeniør med tjeneste i

Helsingborg, der skulle forsynes med en bastionær befæstning. Efter Karl Gustav Krigene arbejdede han i København (1658-61) og i Fredericia (1662-72), hvorefter han igen blev trukket til hovedstaden denne gang for bl. a. at projektere udvidelsen af Christianshavns Vold. Desuden blev han brugt til en lang række opgaver af mere civil art, og han ledede som uofficiel overingeniør landets korps af ingeniørofficerer, hvis første chef han formelt blev i 1684. Da han døde den 15. februar 1687, var han tillige kommandant i Kastellet.

Gottfried Hoffmann synes også at have tegnet det kort over Lundtoftesletten, der er indklæbet "Frederik V's Atlas" på Det Kongelige Bibliotek. Det kan betragtes som et forarbejde til kortet i Krigshistorien. Også to slagopstillinger synes at stamme fra Hoffmanns hånd, og de er vel ligeledes udarbejdet som forlæg for kortet.

Ingen var nærmere til at tegne kortet over lejren ved Lyngby end netop Gottfried Hoffmann, der den 22. maj 1676 fik ordre til at afstikke lejrområdet i terrænet. Dagen efter fik overjægermester Vincent von Hahn, der bestyrede kongens skove, ordre til at udvise Gottfried Hoffmann de nødvendige "pæle" til lejrens hytter.

Vi kan ikke forfølge overjægermesteren aktiviteter, men ordren er utvivlsomt blevet fulgt: Den 30. maj kunne Krigskollegiets sekretær, Herman Mejer sende feltmarskal Weyher ordren om, at 10_ infanteriregiment, 2 dragonregimenter og 8 kavalleriregimenter skulle bryde op fra deres standkvarterer rundt om i landet for betids at komme til den anlagte lejr på sletten ved Lyngby og være opstillet den 5. juni (infanteriet) og den følgende dag (kavalleriet). Ved ankomsten til lejren skulle de af Gottfried Hoffmann få anvist, hvor de kunne "logere og hytter" – som det hed i ordren til Weyher.

PÅ VEJ TIL SKÅNE

Her skulle hæren så afvente den endelige ordre om at indskibe sig på den store flåde, der i maj-juni blev samlet på Københavns Red. Ventetiden blev fordrevet med eksercits, proviantering og bevæbning. Tøjhusforvalter Niels Andersens og landkommissær Gotthardt Braems regnskaber er fulde af poster til fødevarer og ammunition leve-

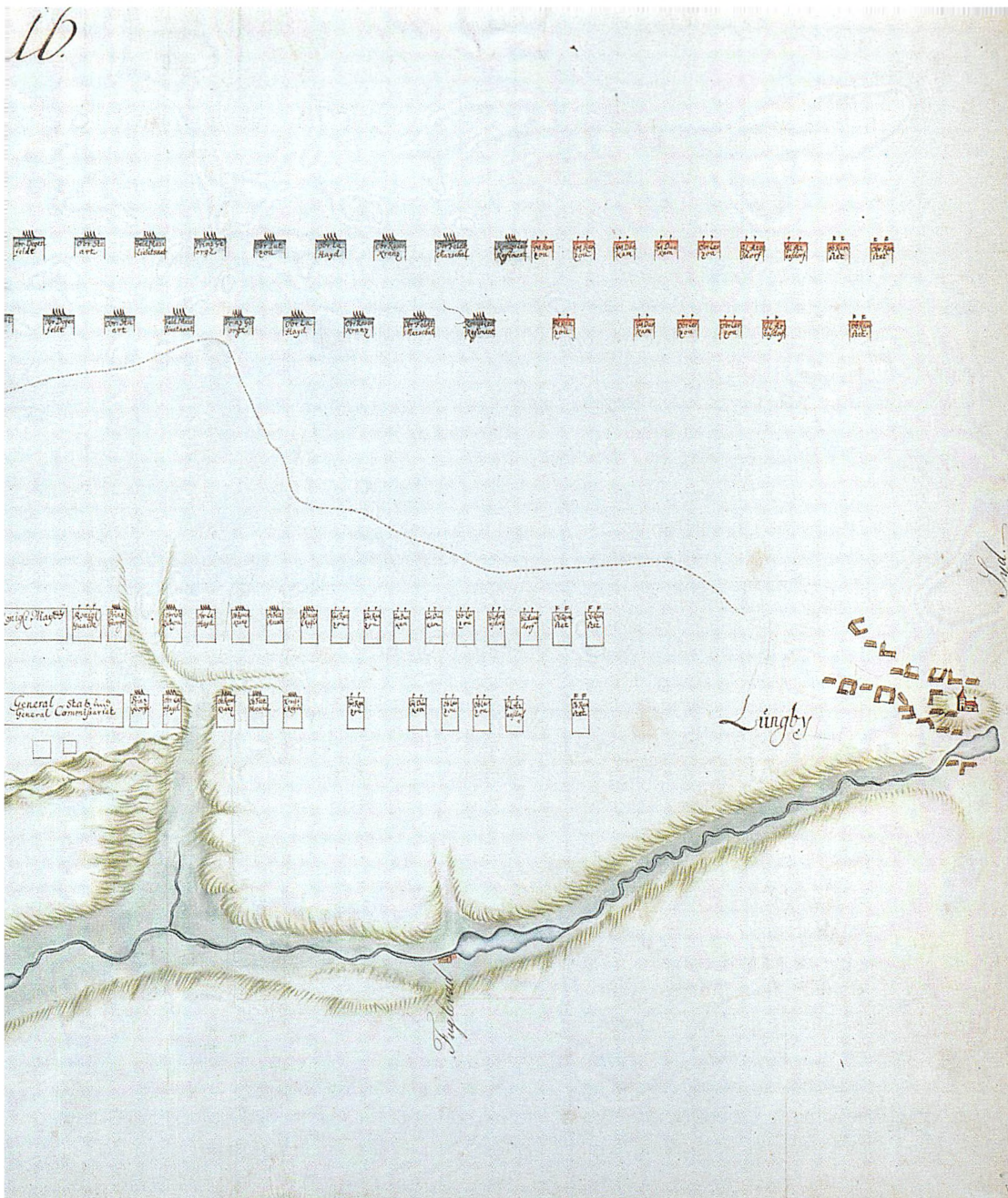
Den danske flåde på vej op gennem Øresund i 1676. Overførslen fandt sted den 29. juni 1676 ved fiskerlejet Rå syd for Helsingborg. Tilbageerobringen af de første skånske byer står lige for døren, men erobringerne måtte opgives ved fredsslutningen i 1679, som stormagterne dikterede både Sverige og Danmark. Kort- og tegningssamlingen, Krigsministeriets Kortaflevering, mappe 33. Foto: Rigsarkivet

ret til hæren, mens den lå i "Leyren ved Lyngby", men det er ikke til at se, hvad der blev brugt på sletten, og hvad der skulle med til Skåne. Det daglige liv på Lundtoftesletten er derfor vanskeligt at få hold på.

Fra Krigskollegiets side gjordes alt for at få det hele til at glide på bedste vis: Den 6. juni, altså da lejren var fuldtallig, udstedtes en liste med maksimalpriser for dagligvarer som øl, brændevin (to sorter), vin (fem sorter), brød, smør, ost (to typer), okse- og lammekød samt laks (!). Pris-

listen afsluttes med trusler om konfiskation af varerne, hvis marketenderne brugte falsk mål eller vægt.

Et andet – og i militær henseende alvorligere – problem var desertering. Den 13. juni beordredes Weyher til at befale, at ingen på Sjælland måtte skjule eller hjælpe "de af lejren borttrømte soldater", og alle, der havde et ærinde uden for deres enhed, skulle have et pas. Det blev desuden indskærpet, at soldater uden pas skulle føres til København.

Kort over rendezvouses ved Lyngby 1676. Her samledes store dele af den danske hær med henblik på at forberede generobringen af Skåne. Kort- og tegningssamlingen, Krigsministeriets Kortaflevering, mappe 33. Foto: Rigsarkivet

skibe nok. Ingen måtte derfor brænde hytterne ned. Omvendt måtte tropperne dog ikke efterlade andet i lejren.

Her stod så bagagen en uges tid, indtil man havde fået etableret sig på den svenske kyst. Den 30. juni fik Generalkrigskommissariatet en kongelig ordre til at lade bagagen transportere til Helsingør, hvor den skulle overskibes til Helsingborg.

Hermed var lejren hævet, og den besyndeligste episode i slettens historie forbi, selv om det ikke var sidste gang sletten blev brugt til store møn-

stringer. Da den sjællandske og mønske "militie" blev mønstret i 1691, blev området igen invaderet af et stort antal soldater, der lå i lejr på sletten fra den 4. til den 19. september.

Kun nogle få spredte ordrer og regnskabsposter i Rigsarkivet antyder det leben, der nogle uger i 1676 herskede på Lundtoftesletten. Samtiden var mere optaget af den store mønstring, og fra denne spektakulære begivenhed findes ikke blot de to beskrivelser hos Worm og i "Originalmanuskriptet til Christian V's Krigshistorie", men også Gottfried Hoffmanns smukke kort over

NR. 17 RELATION

“Efter at Hans Kongelige Majestæt af den Allerhøjeste var blevet fortænkt med en ønskelig sejr i søen ved Øland mod sine fjender, så var man betænkt på, hvorledes man det forehavende dessin [plan] på Skåne jo før jo bedre kunne sætte i værk, eftersom det dertil nødvendige fartøjer mestendels var anskaffet og her holdt rede i København.

Man holdt derfor den 15. juni den sidste mønstring med hæren i lejren bag Jægersborg ved Lyngby, og alting var meget herligt. Thi efter at Hans Majestæt havde alt redet hæren omkring, tog han uden for lejren imod Hans Kongelige Majestæts Fru Moder [Sophie Amalie], Hendes Majestæt Dronningen [Charlotte Amalie], og Hans Majestæts Søstre, Kurprinsessen af Sachsen [Anne Sophie], Prinsesse Ulrika [Ulrikke Eleonore]; desuden Prinsessen af Tarant [Charlotte Amélie Trémoille, gift med grev Anton af Aldenburg]. Da de nu var kommet til lejren, begyndte de at bese den højre fløj, indtil de var kommet omkring den.

Deres indtog var meget herligt at skue: Thi først kom prinselig Højhed Kongens Broder Prins Georgs håndheste med prægtige dækkenere over, efter dem kom 12 af hans Majestæts meget herligere udsmykkede heste, og efter dem den kongelige berider. Så kom hertugen af Plöns pauker med 4 trompetere, og derpå Hans Majestæts pauker og 12 trompetere. Efter disse fulgte hans Majestæts Kongelige Fru Moder med prinsesse Ulrika Eleonora i en åben karosse, som på begge sider blev ledsaget af de to Majestæter Kongen og Dronningen, Kurprinsessen af Sachs-

en, Prinsessen af Tarent og andre høje personer til hest. De var fortræffeligt klædt og havde fjerbuske på hovederne. Efter dem kom de store ministre som Hertugen af Plön [Johan Adolf], Grev [Frederik] Ahlefeldt, Grev Anthon [af Aldenburg], Grev [Otto] Rantzau og flere andre i stor mængde. Efter disse kom den Kongelige Garde og mangfoldige karosser alle med seks hest for og fulde af fornemme damer og fruentimmere. Disse høje personer og dette herlige følge ledsagede majestæten indtil han havde redet rundt i lejren, som strakte sig en god fjerding vej i længen. Da dette var gjort blev hans Majestæts Fru Moder, Dronningen, de øvrige kur- og prinsesser førte ind i det kongelige telt til taffels. Rigets marsk inviterede hertil hertugen af Plön, Grev Ahlefeldt og andre. De øvrige kavallerere og damer indtog deres måltid i adskillige andre telte. Da de nu havde spist og majestæten med omtalte kongelige følgeskab tog fra lejren blev 45 kanoner, som stod placeret i lejren foran, såvel foran som bag ved soldaterne, løsnet tre gange, og hver gang fra den højre hånd rundt om lejren. Hærstyrken, der var opstillet i eskadroner og bataljoner, var 18 eller 19.000 mand stærk, afgik herefter med hver eskadron og bataljon efter hinanden uden noget ophold. Det skete meget ordentligt og så vel, at det ikke er til at beskrive hverken det herlige mandskab, som armeen bestod af, eller den gode disciplin, der der blev holdt. I mellemtiden lod pauker, trompeter og andre instrumenter sig meget lystigt høre, ligesom tidligere.”

området mellem Lyngby og Lundtofte, der for eftertiden nok er det smukkeste bidrag fra den store lejr ved Lyngby i juni 1676.

KILDER

Kort- og tegningssamlingen, Krigsministeriets Kortaflevering, mappe 33); Landetatens arkiv, Danske Kancelli; Reviderede regnskaber (Rigsarkivet); Gammel kongelig samling, Håndskriftafdelingen (Det kongelige Bibliotek)

Et vue over en stor del af Frøslevlejren. I forgrunden ses fanger på arbejde. Bygningen, som er under opførelse, er lejrens aflusningsbarak. Foto: Frøslevlejrens Museum.

FANGESELVSTYRET I FRØSLEVLEJREN

Henrik Skov Kristensen

Det forekommer ganske ofte, at besøgende i Museet for Frøslevlejren bliver overraskede over at konstatere, at der i Frøslevlejren hverken forekom tortur, henrettelser, sult, dødbringende sygdomme eller fornedrelser. Fordi disse uhyrligheder var så karakteristiske for tyske KZ-lejre i almindelighed, viger museet tilbage for at kalde Frøslevlejren en KZ-lejr. Ikke desto mindre må man konstatere, at i princippet var lejren en KZ-lejr, al den stund besættelsesmagten her

spærrede sine modstandere inde bag pigtråd og minebælter uden nogen form for lov og dom. Der var da også andre principielle lighedspunkter: F.eks. havde man både i KZ-lejrene og i Frøslevlejren et såkaldte fangeselvstyre.

Det er dette såkaldte fangeselvstyre, museumsinspektør i Frøslevlejrens og Dansk Røde Kors' museum, Henrik Skov Kristensen beskriver i det følgende. Det fungerede - set med danske øjne - med stor succes.

KZ-lejrene hørte det såkaldte fange-selvstyre ofte til blandt de værste vederstyggeligheder. Det medførte til tider en nådesløs magt- og overlevelseskamp fangerne imellem – til dels direkte opmuntret af den tyske lejrledelse, til dels som en uundgåelig følge af selvopholdelsesdriften blandt fangerne, som kæmpede for fysisk overlevelse.

For nøglen til fysisk overlevelse var at få status som overfanger, eller i det mindste at opnå beskyttelse hos de fanger, som sad på magten. Ofte var der i bogstaveligste forstand tale om, at fanger trådte hinanden under fode for at overleve.

KZ-TERMINOLOGI

Også i Frøslevlejren ønskede tyskerne, at fangerne havde et vist, begrænset, selvstyre. Terminologien kender vi altfor godt fra KZ-lejrene: Der blev blandt fangerne udpeget en "Lagerältester", i hver barak blev der udpeget en "Barackenältester". Der blev udpeget "Vorarbeitere" etc. Disse overfanger skulle holde justits blandt deres medfanger, og i det hele taget holde dem til ilden i alle forhold.

Men i Frøslevlejren udviklede fange-selvstyret sig aldrig til et grusomt hierarki. Tværtom kom den danske lejrledelse til at fungere som et effektivt skjold mellem fangerne og den tyske lejrlidelse. At det gik sådan i Frøslevlejren skyldes især tre forhold.

For det første var der aldrig mangel på fødevarer, og dermed var der heller ikke basis for en kamp for fysisk overlevelse. For det andet blev fangerne aldrig formelt inddelt i forskellige kategorier, sådan som det skete i KZ-lejrene: politiske, kriminelle (næsten udelukkende rigstyskere), asociale, jøder, bibelforskere osv.

Inddelingen af fanger betød, at tyskerne kunne spille de enkelte fange-kategorier ud mod hinanden, og ofte var magtkampen mellem dem både nådesløs og blodig. Som regel stod den mellem de to stærkeste grupper, de politiske og de kriminelle, og hvor de kriminelle vandt, var forholdene så langt de værste. Dertil kom, at der i KZ-lejrene var mange nationaliteter, og det gav anledning til splid, ofte direkte opmuntret af den tyske lejrlidelse.

For det tredje, og som noget helt fundamentalt

Kaptajn Roar Ploug, der fungerede som dansk lejrlider indtil den 15. september 1944, hvor han blev deporteret til KZ-lejr.

Fotoet stammer fra Frøslevlejrens tyske fangearkiv.

Kaptajn Poul Martin Digmann, som var dansk lejrlider fra den 15. september 1944 til befrielsen. Under Digmanns ledelse udviklede den danske lejrlidelse sig til en imponerende organisation. Foto: Frøslevlejrens Museum.

for de specielle forhold i Frøslevlejren: Lejren lå i Danmark, hvor den tyske besættelsespolitik i sammenligning med andre tysk-besatte lande var mild. Denne politik kan føres helt tilbage til den ordning, der den 9. april 1940 blev indgået mellem den danske regering og den tyske besættelsesmagt. Frøslevlejren var et produkt af de specielle besættelsespolitiske forhold i Danmark, ja, lejren kan vel karakteriseres som selve afspejlingen heraf.

OPRETTELSE AF FRØSLEVLEJREN

I sommeren 1943 skærpedes modstanden mod den tyske besættelsesmagt og den forhandlings- og samarbejds politik, som den danske regering førte med besættelsesmagten. Den 29. august 1943 kulminerede situationen med regeringens de facto tilbagetræden.

I løbet af efteråret 1943 begyndte tyskerne at deportere danske statsborgere til tugthuse og KZ-lejre i Tyskland. Det danske departementschefstyre, som fungerede efter regeringens tilbagetræden, optog forhandlinger med Tysklands rigsbefuldægtigede i Danmark, Dr. Best, med henblik på at få oprettet en lejr på dansk grund. Hensigten var at få tilbageført de danske statsborgere, som allerede var blevet deporteret samt naturligvis at forhindre nye deportationer.

Omkring årsskiftet 1943-44 kronedes anstrengelserne med held, og i foråret 1944 begyndte man at bygge Frøslevlejren. Bygherre var den tyske besættelsesmagt, men de økonomiske midler blev stillet til rådighed af den danske stat. I august 1944 kom de første fanger til lejren. Det var ca. 850 fanger, som blev overført fra interneringslejren i Horserød på Sjælland. Med fangerne fulgte den tyske lejrlidelse fra Horserød samt personel fra det danske fængselsvæsen, som også havde virket i Horserød.

Fængselsvæsenets tilstedeværelse i Frøslevlejren, som var udvirket af departementschefstyret, fik stor betydning for fangerne, for herved kom forplejningen, medicinalvareleverancer og visse andre forsyninger til fangerne på danske hænder. Rent fysisk blev fængselsvæsenet placeret lige uden for det egentlige lejrområde, og dets hovedbastion inde i selve lejren var lejrkøkkenet!

DEN TYSKE LEJRLEDELSE

Lejrkommandanten, som fulgte med fra Horserød, hed Hillgärtner og var SS-Sturmbannführer. Det blev hurtigt fordansket til "Stubå", eller "Storbanditten". Det liden flatterende tilnavn til trods må man konstatere, at selv om Hillgärtner var almindelig foragtet og hadet, så kunne lejren have fået en værre kommandant. Udover Hillgärtner var der ca. en snes SS-ere i det tyske kommandantskab i Frøslevlejren.

Selve opsynet med fangerne og den indre lejrledelse blev forestået af Meistre'ne fra det tyske Schutzpolizei. De tilhørte det tyske Ordnungspolizei og var en slags politisoldater. I Frøslevlejren fungerede de altså som fængselsbetjente. Dem var der omkring 30 af. Selve bevogtningen af lejren lå i hænderne på et til to "Genesendekompanien", dvs. rekonvalescenter. Antallet af disse soldater, som bl.a. bemandede lejrens seks vagttårne, lå mellem 150-300.

Lejrkommandantens nærmeste foresatte var chefen for det tyske sikkerhedspoliti i Danmark, SS-Standartenführer und Oberst der Polizei Otto Bovensiepen. Det var ham, som lagde retningslinierne for driften af "Polizeigefangenenlager Frøslev" (den officielle tyske betegnelse for Frøslevlejren).

FANGELEDELSEN

Een af kommandant Hillgärtners første opgaver i Frøslevlejren var at udpege en Lagerältester, en dansk lejrleder, blandt fangerne. Han udpegede kaptajn Roar Ploug, som også havde fungeret som lejrleder i Horserød. Ploug fik afgørende indflydelse på opbygningen af den danske lejrledelse. Han fik knyttet pålidelige og gode folk til sig.

Ploug fik dog ikke lov til at fungere længe som lejrleder. Allerede den 15. september, altså ca. en måned efter at lejren var taget i brug, brød tyskerne selve grundlaget for lejrens opførelse ved at deportere ca. 200 Frøslevfanger til KZ-lejren Neuengamme ved Hamborg. Den danske lejrleder var blandt dem, og han døde et par måneder senere i Porta, en udekommando under Neuengamme.

SS-Sturmbannführer Hillgärtner, Frøslevlejrens første kommandant. I december 1944 afløstes han af SS-Hauptsturmführer Schriever. Foto: Frøslevlejrens Museum.

Plougs afløser som lejrleder blev kaptajn Poul Martin Digmann, og under hans ledelse udviklede den danske lejrledelse sig til at blive en imponerende effektiv organisation – en organisation, som gradvist trængte tyskerne ud af fangerens del af lejren, og som i løbet af få måneder stod for over 90 % af lejrens praktiske drift. Fra lejrleder Digmanns hånd har vi en fremstilling af lejrledelsens organisation i marts 1945. På det tidspunkt var Frøslevlejren et samfund på små 3.000 "indbyggere". Senere, i april 1945, nåede tallet op på ca. 5.500, så der var altså tale om et samfund på størrelse med en mindre dansk provins-købstad.

Øverst i hierarkiet sad den danske lejrleder, der, som nævnt blev udpeget af den tyske kommandant. Lejrlederen var ansvarlig for ro og orden og fungerede som forbindelsesofficer til den tyske lejrledelse. Til hjælp for lejrlederen blev der oprettet en såkaldt klageret. Hver fangebarak udpegede et medlem til klageretten, som skulle undersøge og afgøre interne forhold og stridigheder fangerne imellem.

Lejrpolitiet blev udpeget af lejrlederen og bestod hovedsageligt af fanger, som var politifolk. Lejrpolitiets opgave var dels at bistå klageretten i forundersøgelser, dels at holde et vist

DEN DANSKE FORVALTNING,
Frøslev.

Hoslagt tillader vi os at fremsende Rekvizitionsliste for Marts Maaned 1945 over Kontorartikler udvisende nuværende Beholdninger og Bestillinger for næste Maaned. Med Hensyn til Lejrens Forbrug med nuværende Belægning, henviser vi til fremsendt Opførelse af 8 Januar 1945.

Som det fremgaar af Rekvizitionen savner vi haardst Kartothekkort og kvar.Folioark, hvorfor vi beder Dem levere disse Ting snarest muligt.

Paa Forhaand Tak for Uejligheden.

Med venlig Hilsen

for P. M. Digmann
Erik Pedersen.

politimæssigt opsyn i lejren. Lejrpolitiet fungerede også som hittegodskontor.

Administrationen varetog alle skriftlige arbejder. Den formidlede kontakten med den tyske forvaltning, tog sig af henvendelser vedr. besøgstilladelser, ind- og udgående postforsendelser osv. Administrationen omfattede et regulært folkeregister, som tog sig af flytninger, ligesom den forvaltede lejrdepotet. Og netop gennem forvaltningen af depotet stod administrationen i forbindelse med det danske fængselsvæsens personale i Frøslevlejren.

ET MINISAMFUND

I tilknytning til depotet blev der oprettet værksteder og servicefunktioner. Et skræderværksted til at reparere fangerens tøj, ligeledes et skomagerværksted, som skulle tage sig af fodtøjet. En frisørsalon med 6 faguddannede frisør-fanger, som udgjorde "Frøslev Frisør-laug", manglede heller ikke. En efterhånden veludstyret sundhedstjeneste drevet af adskillige læger blandt fangerne fungerede i en af barakkerne, hvor der blev indrettet et mindre sygehus.

I februar 1945 fik fangerne, efter nogen tysk

Tysk vagtpost i et af lejrens hjørnevagtårne. I tårnene var der anbragt rekylgeværer. Desuden var lejren omgivet af pigvrådshegn og et minebælte. At flygte var ikke nogen let sag. Foto: Frøslevlejrens Museum.

Det danske lejrkontor kunne sammenlignes med et kommunekontor i en mindre dansk provinskøbstad. Administrationen krævede et større kontorhold. Det nødvendige i så henseende rekvirerede fangeledelsen, naturligvis med tysk godkendelse, hos Den danske Forvaltning i Frøslevlejren (det danske fængselsvæsen). Foto: Frøslevlejrens Museum.

modstand, tilladelse til at oprette et decideret bibliotek. Det havde et dagligt udlån på ca. 400 bøger. Litteraturen, som hovedsageligt blev fremskaffet via Dansk Røde Kors, var naturligvis behørigt censureret af den tyske lejrledelse.

En arbejdsledelse styrede og tilrettelagde arbejdet for lejrens utallige særkommandoer. Dem vender vi tilbage til. Det gør vi også til håndværkerne, som stod under den tekniske ledelse. De enkelte barakformænd og kontorledere blev ligesom lejrlederen udpeget af den tyske kommandant, men – og det er ret så væsentligt – efter indstilling fra lejrlederen. Han kunne med andre ord placere gode pålidelige folk på nøgleposterne. Baraknæstformændene derimod, blev valgt på ægte demokratisk vis i de enkelte barakker.

Hver dag mødtes den danske lejrleder med barakformændene og kontorlederne på såkaldte "sognerådsmøder". Her blev alle spørgsmål drøftet åbenhjertigt – lige fra de rene bagateller til spørgsmål, som var af stor betydning for fangerne. Bl.a. blev de utallige og ofte indbyrdes modstridende tyske forordninger diskuteret. Sognerådet var kun rådgivende. Den endelige beslutning og det endelige ansvar lå suverænt hos lejrlederen. Og det blev anerkendt. Lejrleder Digmann har senere karakteriseret styreformens som "en sund kombination af demokrati og oplyst enevælde".

Efter dette rids af den danske lejrledelses struktur skal fremdrages eksempler på, hvordan fangeledelsen tacklede forskellige alvorlige spørgsmål, og hvad dens mere daglige rutine bestod af.

PROTESTER

Den første alvorlige sag, fangeledelsen måtte tage stilling til, indtraf allerede i Plougs tid. Den 11. september kom en ung fange, Preben Andersen, uforvarende til at komme pigtrådshegnet nærmere end de 3 m, som tyskerne havde foreskrevet. En tilsyneladende nervøs tysk vagtpost i et af hjørnevagtårnene affyrede en rekylgeværskud mod Preben Andersen, som døde kort efter.

Drabet, som iøvrigt blev det eneste i lejren, vakte stor harme blandt fangerne. Der blev afholdt et møde i lejrledelsen, og det bevarede referat fra mødet viser i en nøddeskal fangeledelsens dilemma, som netop i krisituationer trådte krystalklart frem: På den ene side måtte man for at bevare medfangernes respekt, og for at holde medfangerne i ro, protestere mod den tyske handlemåde; men på den anden side måtte protesten og kravene ikke formes så ultimativt, at det kunne nedkalde alvorlige tyske repressalier over hele lejren. I den aktuelle sag "nøjedes" man derfor med at protestere over hændelsen.

Man "henstillede", at tyskerne klart markerede grænsen for, hvor tæt man måtte komme hegnet, og af hensyn til fangernes pårørende "forlangte"

Hauptwachtmeister Wassermann fra det tyske Schutzpolizei. Wassermann var en af de få direkte hodede tyske Meistre i lejren. Ikke desto mindre kan det konstateres, at han ofte bag kulisserne var fangeledelsen behjælpelig. Foto: Frøslevlejrens Museum.

Det hørte til den danske lejrleders opgaver at fordele tobaksrationen blandt medfangerne. Tobakken blev leveret gennem Den danske Forvaltning (fængselsvæsenet). Foto: Frøslevlejrens Museum.

man en fyldestgørende redegørelse offentliggjort i den danske presse. Derimod var man usikker på, hvorvidt det var klogt at forlange den pågældende tyske vagtpost fjernet. Man mente heller ikke, at det var klogt at "iværksætte særlige forholdsregler", uden at disse i øvrigt defineres nærmere i referatet. Det kunne være en arbejdsnedlæggelse.

Denne reaktion på nedskydningen af Preben Andersen blev opfattet som forholdsvis moderat af lejrledelsen! Der findes faktisk tilsvarende, men sjældne, eksempler på, at anstændige og modige lejrledelser i en KZ-lejr har protesteret over drab på medfanger. Den vel mest vanlige tyske reaktion var imidlertid, at klageren fik tildelt en straf på mindst 25 stokkeslag.

Det næste alvorlige spørgsmål, som lejrledelsen måtte tage stilling til – når bortses fra den første transport sydpå den 15. september – indtraf i begyndelsen af november 1944.

700 Frøslevfanger blev beordret til at grave panserspæringer syd for den dansk-tyske grænse. Fangerne protesterede voldsomt, og på sognerådsmøder gik bølgerne højt. Det mandede ud i en skriftlig protest fra lejrleder Digmann. Overfor den tyske kommandant gjorde han gældende, at det var et eklatant brud på Folkeretten og Haager-konventionen, at danske statsborgere blev tvunget til i et tredie-land at grave panserspæringer vendt mod nationer, som Danmark ikke var i krig med.

Dags Dato modtaget af den danske Forvaltning
til Fordeling mellem 1164 internerede Mænd:

✓ 1094

~~1164~~ Pakker Tobak (1 Pakke til hver)

374 Pakker Cerutter & 10 Stk. } ialt 4656 Pakker
~~4282~~ Pakker Cigaretter & 10 Stk. } eller 4 Pakker til
✓ 4002 hver Mand.

P. M. Digmann
(Underskrift her af Kapt. Digman)

Kreative fanger med barakformand Matzen i spidsen fremstillede et vittighedsblad "Barakdjævelen". Bladet blev fremstillet i et enkelt eksemplar, som herefter cirkulerede blandt medfanger. Her har kunstmaleren Carlo Wagnsen taget en medfange på kornet. "Organisering" var et udbredt fænomen i Frøslevlejren. Frøslevlejrens Museum

Den tyske kommandant fik et langvarigt raserianfald, da han blev præsenteret for protesten. Men efter få dage blev arbejdet syd for grænsen ikke desto mindre indstillet. Man tør roligt antage, at havde denne hændelse fundet sted stort set alle andre steder end lige netop i Danmark, ville tyskerne have skudt hver 10 fange, indtil arbejdet blev genoptaget.

OPDELING AF FANGER?

Et meget alvorligt spørgsmål, fangeledelsen blev stillet overfor, var et tysk forsøg på, ganske som i KZ-lejrene, at inddеле fangerne i forskellige kategorier. Én gruppe skulle omfatte særligt "anstændige Leute". Det drejede sig hovedsageligt om de politifolk og grænsegendarmer, som blev interneret den 19. september 1944.

Gruppen skulle således ikke omfatte de politifolk, som sad i lejren for almindelig illegal aktivitet. Den tyske tanke var, at denne "særlige an-

stændige" kategori af fanger skulle interneres under friere forhold i Møgelkjær-lejren ved Horsens. Det var en lejr som mod slutningen af krigen blev indrettet til at huse hjembragte KZ-fanger.

"Særligt ondartede forbrydere", som tyskerne benævnte dem, skulle til gengæld sendes sydpå i KZ-lejr. Til denne kategori hørte de såkaldt "asociale" fanger, det drejede sig hovedsageligt om personer, der var blevet taget under tyske razziaer i de større byer. Gruppen omfattede alt fra almindelige subsistensløse til alfønsere og sortbørshajere. En tredje gruppe, den bløde mellemvare, eller flertallet af de almindelige politiske Häftlinge (fanger) skulle blive i Frøslevlejren, men under noget skærpede betingelser.

Når tyskerne bragte tanken om forskellige fangekategorier på bane, skyldtes det uden tvivl, at den homogenitet, der i begyndelsen havde karakteriseret fangerne, gradvist opløstes. Oprindeligt var stort set alle fangerne deciderede modstandsfolk, dvs. politiske fanger, men hen mod årsskiftet 1944-45 var billedet mere broget.

Som nævnt blev politiet og grænsegendarmeriet interneret den 19. september 1944. Af de 291 grænsegendarmere, som blev anbragt i Frøslevlejren, blev halvdelen relativt hurtigt sendt videre til KZ-lejr, men den anden halvdel forblev i Frøslevlejren. I december 1944 begyndte man ydermere at føre først og fremmest politifolk tilbage til Danmark, og en stor del af dem blev anbragt i Frøslevlejren.

DE ASOCIALE OG DE ANDRE

Dertil kom det relativt store kontingent af såkaldte asociale, som begyndte at ankomme til lejren mod slutningen af 1944. Endelig kom også et stigende antal fanger, hvis politiske for-

brydelse indskrænkede sig til f.eks. at være i familie med en eftersøgt modstandsmand. De sad altså i lejren som gidsler.

Det efterhånden brogede billede gav fangeledelsen problemer. Den tyske trussel om at inddele fangerne i ovennævnte kategorier blev heftigt diskuteret på sognerådsmøderne. Nogle barakformænd, som måske var under et vist pres fra deres barakker, var for den tyske tanke; andre var stærkt imod.

Da imidlertid fangeledelsen spurgte den tyske kommandant om, hvordan han f.eks. havde tænkt sig at rubricere en jernbanesabotør, som var blevet taget med våben i hånd, var svaret, at vedkommende ville komme i kategorien af "særligt ondartede forbrydere". Herpå meddelte en forholdsvis enig fangeledelse, at man under

Fange-bladet "Barakdjævelen" har her indfanget den kroniske smøgysge blandt fangerne. Den såkaldte statsration af tobak blev fremskaffet gennem det danske fængselsvesen og milimeterretfærdigt distribueret af fangeledelsen blandt medfangerne. Mange fanger havde, som det ses, kvaler med at administrere deres ration. Abstinenserne taget i betragtning, er det ikke mærkeligt, at tobak var den hårdeste valuta i lejren.
Frøslevlejrens Museum.

2 Dage for Statsrationen

Baraknæstformand Gorma Haraldsted (senere gift Krogager). De to kvindebarakker udgjorde et forholdsvis lukket samfund i lejren, lukket inde bag pigetråd. Ethvert samkvem med de mandlige fanger var forbudt. At dette forbud så blev overtrådt på alle mulige og umulige måder, siger næsten sig selv. Eneste lovlige trafik var i forbindelse med de kvindelige barakformænds deltagelse i lejrledelsens arbejde. I de to kvindebarakker sad alt lige fra kvinder med et omfattende illegalt generalieblad til en bordelmutter, hvis glædespiger havde påført medlemmer af den tyske værnemagt diverse kønssygdomme. Om hun var sat fast som politisk fange (sabotage mod værnemagten) eller som asocial, får stå hen. Socialt set var kvindebarakkerne, ganske som den mandlige del af lejren, mildt sagt sammensat. Foto: Frøslevlejrens Museum.

Domme fra klageretten. Straffen for ukammeratlig optræden var ubønhørlig, idet dommene blev oplæst af barakformanden for den samlede barak. Formanden for klageretten, Henning Petersen, var jurist af profession. De domfældtes navne er maskerede af forfatteren. Foto: Frøslevlejrens Museum.

ingen omstændigheder ville medvirke ved en opdeling af fangerne. Tilbage står at konstatere, at de tyske planer aldrig blev realiseret.

Det kom altså aldrig til en formel opdeling af fanger i Frøslevlejren. Alligevel må man konstatere, at der skete en vis lagdeling, selv om den danske lejrleder forsøgte at bekæmpe tendensen. De føromtalte asociale blev af mange medfanger betragtet som andenklassens fanger, og de blev ikke fuldt optaget i fangernes fællesskab.

I Frøslevlejren kom de ikke til at bære den sorte trekant (kendetegnet for de asociale i KZ-lejrene), men de blev anbragt i en barak for sig og blev klippet i en såkaldt hanekam-frisure, så de var til at skelne fra de almindelige Häftlinge. Omkring årsskiftet 1944-45 blev i øvrigt ca. halvdelen af de asociale, dvs. ca. 100, deporteret til Neuengamme

Afslutningsvis om de såkaldte asociale fanger kontra de almindelige fanger er det værd at bemærke, at lejrleder Digmann i flere af sine beretninger og notater fastslår, at der blandt de asociale var mange, som var helt all right, mens der blandt de såkaldt politiske og anstændige fanger var ikke så få, der var bund-asociale!

RUTINE OG AVER

Som nævnt var det én af den danske lejrleders hovedopgaver at være forbindelsesofficer til den

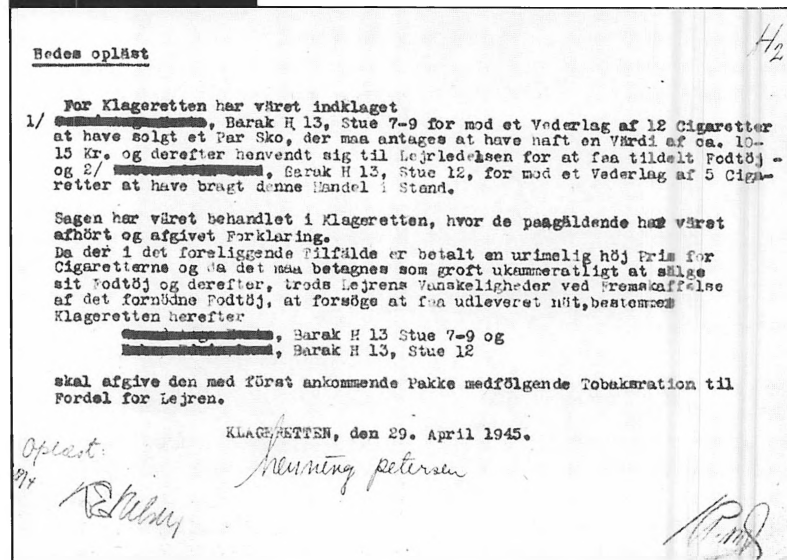
tyske lejrledelse. Dette kunne være en ganske vanskeligt og utaknemlig balancegang, som forudsatte, at lejrlederen var respekteret i begge lejre.

Uden tvivl har det styrket lejrleder Digmanns position blandt fangerne, når han f.eks. overfor en vrangvillig tysk kommandant fik udvirket, at fangerne i julen 1944-45 kunne modtage en speciel julepakke gennem Dansk Røde Kors. Mindre populær har Digmann sikkert været, når han på tysk ordre måtte forfølge den omfattende "organisering" i lejren. Organisering var fangejargon for tyveri, vel at mærke fra tyskerne! Blandt fangerne var denne aktivitet ikke blot akcepteret – den aftvang beundring. Tyveri fra medfanger, derimod, blev betragtet som en ussel handling og var en oplagt sag for ovennævnte klageret.

Selv i fangeledelsen dyrkede man i det skjulte organiseringen og så med beundring på de mere snilde tilfælde af fangernes evner udi organiseringens kunst. Men officielt støtte den kunne man naturligvis ikke. Organiseringen i lejren var så omfattende, at lejrleder Digmann efter krigen gav udtryk for, at det var "et spørgsmål, om vi nogensinde bliver ærlige mennesker igen".

HAUS- UND STRAFORDNUNG

Et hovedmål, som fangeledelsen konstant holdt sig for øje, var naturligvis at undgå tyske represalier, især af kollektiv karakter, overfor fanger-

ne. Det tyske ordensreglement for lejren og straffe for overtrædelser af det var nedfældet i en "Haus- und Strafordnung". Den gav retningslinier for alt og var så indviklet og omfattende, at den var umulig at efterleve. Det anerkendte de tyske Meistre da også ved at se gennem fingre med mange overtrædelser.

Sanktionsmulighederne omfattede:

1. Deportation til KZ-lejr
2. Einzelhaft (isolation) på vand og brød
3. Forskellige former for inddragelse af goder og rettigheder, f.eks. rygetilladelse og modtagelse af post.

Sidstnævnte straf kunne gives både individuelt og kollektivt. Det blev som regel ved truslerne om sanktioner, men der er dokumenterede eksempler på alle de nævnte former for straffe. I oktober 1944 var der f.eks. i en periode totalt "Postspærre" i lejren. At få inddraget sin tobaksration var en bandsat hård straf. Rygning var en viden- og lidenskab, og dertil kom, at tobak var den hårdeste lejr-valuta.

POTEMKINKULISSER

Barakledelserne var som nævnt lejrlederens forlængede arm i de enkelte barakker. Til barakformandens faste pligter hørte at føre nøje lister over barakkens beboere og at holde daglige paroler, hvor medfangerne fik meddelelse om stort og småt. En af barakformandens andre faste pligter var at fordele barakkens beboere på lejrens utallige arbejdskommandoer.

Op her er vi inde på fangeledelsens vel nok mest imponerende indsats. Tyskerne havde det hellige princip, at alle arbejdsduelige fanger skulle arbejde – og fangerne havde et lige så helligt princip, nemlig at lave så lidt som muligt, medmindre da arbejdsindsatsen direkte var til gavn for fangerne selv.

Det er værd at citere Digmann fra én af hans nedfældede beretninger: "Vi opbyggede ved metodisk planlægning en kæmpemæssig Potemkinkulisse, der hindrede tyskerne indblik i lejrens interne forhold. Intet blev overladt til tilfældighederne. Et væv af halve og fjerdedels sandheder, men altid med et vist sandsynlighedens præg over

*Digmann måtte ofte være bussemand overfor medfangerne. Her er problemet bl.a. de mandlige fangers interesse for de kvindelige fanger. Tre højdepunkter på dagen var, når de kvindelige fanger blev marcheret til spisebarakken, som lå i mændenes del af lejren. Seancerne blev af de mandlige fanger kaldt for "hormontimen".
Froslevlejrens museum*

sig, serveredes for det tyske personel, der naturligvis ofte så hulheden, men kun sjældent nåede til bunds i fordrejelsens labirinter. Det blev en sport at narre dem, at "organisere" fra dem, og bevidst eller ubevidst gik alle ind på spøgen".

Her hentyder Digmann uden tvivl først og fremmest til fænomenet arbejde. Af Digmanns samtidige opstillinger og fordelinger af arbejdsstyrken, som vel at mærke blev forelagt og godkendt af den tyske kommandant, materialiserer sig de mest bizarre håndværker- og særkommandoer. F.eks. var der en "Gitterfussabstreicherreinigungskommando", som på et tidspunkt bestod af 14 fanger, på fuld tid! Kommandoens eneste opgave var at rengøre de trærister, som

Til Barakformandene til Oplæsning.

Det er fra tysk Side i øget Grad pålagt Lejren selv at drage Omsorg for at give Følbud, saasom Forbud mod Sammenstilen af enhver Art, Forbud mod Forbin else med Kvinderne og med Nyankomme før Visitationen, samt Tilsynet med Færdsel og Orden m.v. efterkommes.

For at undgaa, at Forseelser mod disse og lignende Forbud straffes fra tysk Side, Indskræpes det, at Følbud givne af det danske Lejrpersona ubetinget skal efterkommes.

Froslev, den 5. April 1945.

P. M. Digmann

Til Barakformanden:

Du bedes ved Morgenappellen mærke den 9 April med H. K.

f. Eks. følgende Ord (ikke Oplæsning):

"Lejrledelsen har bedt mig minde Jer om, at det i Dag er den 9 April. De Følelser og Stemninger, der rører sig i os paa 5Aarsdagen for vort Lands Besættelse kan være forskellige, men Dagen er for hver dansk af særlig Betydning. Det er os i Dag forment at demonstrere, hvad vi tænker og føler, vi maa nøjes med hver for sig i et kort øjeblik Stillehed at give den 9 April 1945 det Børpræg, den -frem for hver anden Dag i Aaret kræver af os."

2 Min. Stillehed.

P. M. Digmann
Lejrleder

Digmann som balancekunstner. Han forsøger at moderere en demonstration, som han ved vil komme. Foto: Froslevlejrens Museum.

fangerne skulle tørre fødderne på, inden de gik ind i barakkerne. En anden (sær)kommando var numerisk mere beskedne: en såkaldt "tårncykelpasser". Den pågældende fanges opgave var lysende logisk.

Fröslev, den 5. 9. 1944.

As. 43.

Betr.: Bestrafung des Häftlings Henrik, Jul R a s m u s s e n .

- 1.) Bei einem Kontrollgang stellte ich selbst fest, dass der Obengenannte aus dem Fenster sprang. Erschwerend kommt hinzu, dass er einer Arbeitskolonne angehörte und sich von dieser entfernt hatte. Dieser Verstoß gegen die Hausordnung ist nach der Strafordnung zu ahnden.

S t r a f b e f e h l .

- 2.) Ich bestrafe den Henrik, Jul R a s m u s s e n , geb. 3.7.1918 gemäss Nr. 2f der Strafordnung für das Polizeifangenenlager Fröslev mit 3 Tagen geschärften Arrest. (Dunkelhaft)

- 3.) Dem Lagerführer Meister M o o s zur Kenntnissnahme.
Die Strafe ist vor der Belegschaft der Baracke 14 bekannt zu geben. Der Obengenannte ist über die Möglichkeit des Einspruches und der Beschwerde zu unterrichten.

Strafantritt: *Antrag dem 5. 9. 44 - 19° 44'*

Strafende: *Antrag dem 5. 9. 44 - 19° 44'*

- 4.) Eintragung in das Strafbuch. *11. 9. 44*

- 5.) *Wahlung am 10. 9. 44 - 7. 10. 44*

- 6.) Wvl. nach vollzogener Entlassung aus dem Arrest.

Fröslev, den 5. September 1944.

An den

Befehlshaber der Sicherungspolizei und des SD,

K o p e n h a g e n .

Ich habe den Häftling Henrik, Jul R a s m u s s e n , geb. 3.7.1918 in Kobenhavn, gemäss Nr. 2f der Strafordnung des Polizeifangenenlagers Fröslev mit 3 Tagen geschärften Arrest bestrafte, weil er gegen die Lagerordnung verstoßen hat, indem er aus einem Fenster gesprungen ist, wovon ich gerächt mit ungesich. unerlaubt von einer Arbeitskolonne entfernte.

Wvl. 13.9.44.

af lejrens drift. Fangerne kunne stille kompetente folk: læger, kontorchefer, jurister osv. Tyskerne måtte med andre ord mere eller mindre nødvunget se på, at fangerne ledede den egentlige drift af lejren. For den tyske kommandant har det sikkert vejet tungt i forholdet til sin foresatte i København, at alt så godt ud på papiret, og iøvrigt gik gnidningsløst.

Medvirkende til kommandantens manglende indgriben kan også have været, at Frøslevlejrens to eneste produktionsværksteder, et snedkerværksted og et metalværksted, synes at have været nogenlunde produktive. Begge leverede varer til das Reich: snedkerværkstedet vinduesrammer og træsko, metalværkstedet maskindele. Det berettes, at håndværkerne her blev animeret af effektive produktivitetsfremmende foranstaltninger, som f.eks. ekstra tobaksrationer.

DEPORTATIONERNE

I et meget væsentligt forhold magtede fangeledelsen dog stort set intet, ligesom alt tyder på, at det også lå uden for den tyske kommandants kompetence, for ordrene om deportationer af Frøslevfanger synes at være kommet fra København.

Som nævnt afgik den første transport den 15. september. Den blev fulgt af flere, og ialt ca. 1600 Frøslevfanger blev sendt til fortrinsvis Neuengamme. Den sidste større transport i februar 1945 gik dog til Dachau ved München. Netop frygten for deportation var en konstant skygge over lejren, og fangeledelsen var stort set magtesløs.

Der er eksempler på, at de danske lejrleger erklærede udtagne fanger for "transportufähige", og i eet tilfælde kan det påvises, at fangeledelsen ved list helt fik forhindret deportationen af en fange. Det drejede sig om fængselsbetjent Axel Larsen, som gjorde tjeneste i Frøslevlejren. Ligesom andre fra fængselsvæsenets personel, ydede han fangerne adskillige tjenester. Bl.a. smuglede han illegale blade, tobak, slik o.a. ind i lejren under dække af sine lovlige ærinder i sygebarakken.

På et tidspunkt gik det galt, og Axel Larsen røg selv ind bag pigtråden. Da fangeledelsen fra en tysk Meister erfarede, at der fra København var kommet ordre om, at Larsen skulle deporteres til

En fange er blevet idomt "Dunkelhaft" af den tyske lejrkommandant. Denne straf, som også blev kaldt for "Einzelhaft", bestod i isolationsfængsel i en dertil indrettet barak. Den pågældende straf var forholdsvis sjælden. Foto: Frøslevlejrens Museum.

MONOPOL PÅ ARBEJDSKRAFT

Det var i høj grad via monopolet på arbejdskraften og -tilrettelæggelsen, at fangeledelsen fik så stor indflydelse på lejrens drift. Dette forhold kan føres helt tilbage til lejrens ibrugtagelse. Opførelsen af lejren blev foretaget af firmaet Nicolaysen & Nielsen, og firmaet leverede en gang byggesjusk. Intet i lejren fungerede, og da den tyske kommandant ikke ville have danske arbejdere ind i lejren, var der kun fangerne til at udbedre manglerne. Blandt fangerne var der særdeles kompetente folk på stort set alle områder. Ingeniører, håndværkere etc. Fangerne vandt herved et terræn, som tyskerne aldrig genvandt.

Det samme gjorde sig gældende for andre sider

KZ-lejr ved først givne lejlighed, gik man i aktion. Lægerne fik ham indlagt i sygebarakken og gennem en uge fik Larsen tyfus-vaccinationer. Da den tyske kommandant fik forelagt et telegram fra Serum instituttet i København, som fastslog at en blodprøve fra Larsen viste udtalte tyfusreaktioner, fik han straks udvirket Larsens øjeblikkelige indlæggelse på Aabenraa sygehus. Efter endt behandling her blev Larsen helt løsladt!

ILLEGALE AKTIVITETER

Med fangeledelsens ovennævnte indgriben har vi bevæget os over i dens illegale aktiviteter, som var mangfoldige. Her skal blot nævnes nogle eksempler.

Først og fremmest koncentrerede fangeledelsen sig om at etablere og opretholde illegale poststrukturer ud og ind af lejren. Gennem disse kanaler informerede man relevante myndigheder og personer om, hvem der ankom til lejren, og hvem der blev deporteret sydpå. En del af de tyske vagter var vidende om trafikken, men en pakke cigaretter kunne gøre underværker. Og havde den pågældende tysker først modtaget en lille erkendtlighed, ja, så var han i lommen på lejrledelsen.

En anden illegal aktivitet var en systematisk vaccination af fangerne mod smitsomme sygdomme. Formålet var her dobbelt: dels at beskytte fanger i tilfælde af en deportation, dels at beskytte mod smittefaren fra hjemvendte KZ-fanger. Vaccinationerne startede illegalt, men da

Blandt fangerne var der adskillige læger, som formåede at opbygge et effektivt sundhedsvæsen i lejren. Et mindre sygehus blev indrettet i en barak, og som det ses af denne illustration fra "Barakdjævelen" var patienterne sjældent alvorligt syge. Frosløvelejrens Museum.

En arbejdskommando inspiceres af lejrkommandant Hillgärtner. Arbejdstempoet på billedet er karakteristisk. På fangedragterne kan skimtes et påtrykt "GF". Det stod for "Gefangenenlager Froslev". Af fangerne blev det udlagt som "Gestapo Fjender". Foto: Froslevlejrens Museum.

tyskerne fik nys om dem, så de gennem fingrene med dem. Det var jo også i deres interesse, at lejren undgik smitsomme sygdomme.

Illegalitet i samme boldgade var fremstillingen af de såkaldte "røvtolde". Fanger, som netop var udtaget til transport, fik undertiden anbragt en hjemmelavet stålcylander indeholdende f.eks. sulfapræparater i endetarmen, således at de kunne smugle denne livsreddende medicin ind i KZ-lejren.

Fangeledelsen var desuden vidende om en mængde illegale aktiviteter blandt fangerne – aktiviteter, som man drog nytte af, men som man af forsigtighedshensyn ikke direkte kunne involvere sig i. Her tænkes bl.a. på indsmuglede illegale radiomodtagere i lejren.

Flugtforsøg kunne fangeledelsen heller ikke involvere sig i, og den synes at have været mod flugtforsøg, medmindre der forelå meget tungvejende grunde hertil, f.eks. at den pågældende fange risikerede henrettelse, hvis Gestapo gravede nøjere i hans sag. Igen skal fangeledelsens modstand ses på baggrund af frygten for kollektive repressalier.

BEFRIELSEN FORBEREDT

Da det var åbenbart for enhver, at det tyske sammenbrud nærmede sig, bekymrede det fangeledelsen en del, hvordan tyskerne ville reagere. Man vidste, at tyskerne havde likvideret fanger i lejre andre steder i Europa. Ville nu tyskerne i Froslevlejren gøre det samme?

Gennem overtalelse og bestikkelse lykkedes det at alliere sig med en del af de mest fornuftige tyskere i lejren, med henblik på at undgå blodudgydelser. Der havde været illegale kontakter med modstandsbevægelsen udenfor, og denne havde tilbudt at smugle våben ind til fangerne. Det blev dog afslået af fangeledelsen, som frygtede, at våbnene skulle blive fundet med frygtelige konsekvenser for hele lejren til følge. Derimod foreslog fangeledelsen, at der i nærheden af lejren blev udlagt et våbendepot, som man let kunne få adgang til.

De tyske Meistre, som man havde allieret sig med, indvilligede i, hvis det skulle komme til kamp, at hjælpe fangerne frem til vagttårnene, hvor der var tyske våbendepoter. Desuden sørgede fangeledelsen for, at bundstykkespør til rekylgeværene i vagttårnene blev fjernet, ligesom der blev fjernet en del sprængkapsler til tyskernes

Panzerfaust-våben. Et våben, som ville være frygtelig effektivt mod de relativt skrøbelige fangebarakker.

Der blev også organiseret kampgrupper blandt fangerne. De bestod af våbenduelige, ugifte mænd, som var villige til at løbe en risiko.

BEFRIELSEN

Lykkeligvis skete fangernes overtagelse af lejren som bekendt uden kamphandlinger. Den 4. maj om aftenen lød frihedsbudskabet også i Frøslevlejrens illegale radioer. Digmann fik hurtigt besked og sørgede for, at der foreløbigt blev lagt låg på nyheden. Han frygtede for demonstrationer blandt fangerne og efterfølgende tysk panik i form af skyderi. Da alle barakker som sædvanlig var låst for natten, fik fangeledelsen en tysk Meister til at gå rundt til samtlige barakformænd med en skriftlig besked om den store nyhed. Først da kunne der festes, bag lukkede døre og skodder.

Tidligt om morgenen den 5. maj havde Digmann anmodet om at få foretræde for den tyske kommandant, så snart klokken blev 8 og kapitulatio- neren var trådt i kraft. Sammen med en anden fange, politimester Brix, stillede Digmann krav om, at lejren overgav sig, og fangerne blev hjem- sendt. Lejrkommandanten smed Digmann og Brix ud. Det gjorde Digmann rasende, og han bad lejrkommandanten om en samtale under fire øjne. Efter en lille psykologisk tvekamp gav kommandanten sig. Kl. 12 den 5. maj 1945 kunne Digmann over Frøslevlejrens højtaleran- læg officielt meddele sine medfanger, at de nu var fri og kunne rejse hjem.

Det hører med til historien, at en del medlem- mer af fangeledelsen blev i lejren, som relativt hurtigt omdøbtes til Faarhuslejren. Prokurist Aksel Petersen, der havde været leder af lejrde- potet, var indtil den 17. maj kommandant for de nye beboere. Disse var som bekendt personer, der var interneret under mistanke for at have øvet landsskadelig virksomhed under den tyske besættelse.

Herefter overtog Digmann i en overgangsperi- ode på nogle måneder posten som lejrkomman- dant. Han havde i de mellemliggende dage for- rettet grænsebevogtningstjeneste. Som et lille

kuriosum kan det nævnes, at Digmann stort set styrede lejren efter de samme retningslinier, som tyskerne havde gjort. Nu sad Digmann for den modsatte ende af bordet – overfor en fangeledel- se. Den har sikkert haft svært ved at løbe om hjørner med den nye lejrkommandant, for han kendte om nogen alle fiduserne

KILDER

Museet for Frøslevlejrens arkiv, primært akter, notater og beretninger fra P.M. Digmanns priva- tarkiv.

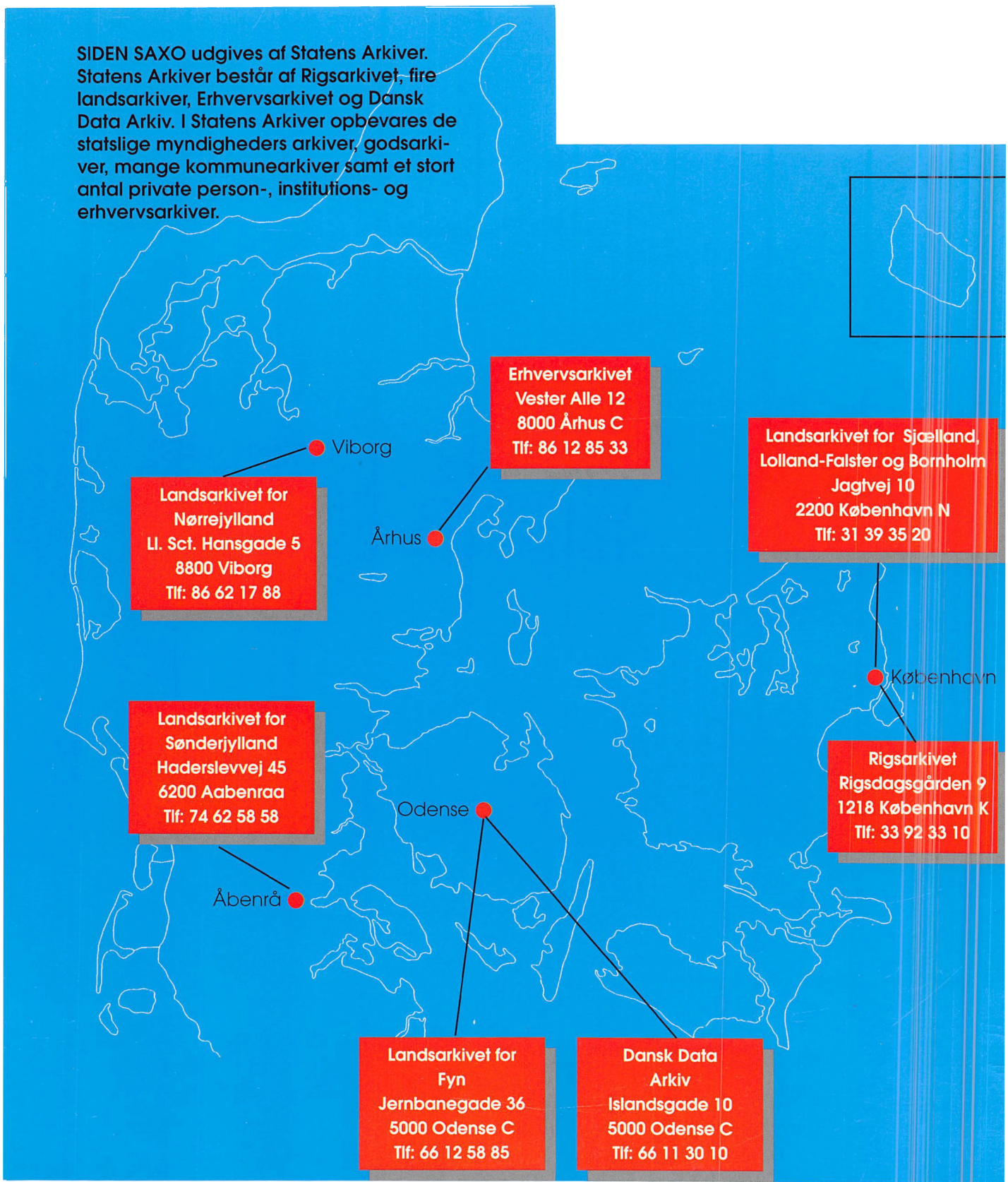
Beretning af Digmann i Jørgen Mågård (red.) "Fanger i Frøslevlejren 1944-45". Hernov 1988.

Een af Digmanns sam- tidige opstillinger over arbejdskraften. Sam- men med denne sum- mariske opgørelse blev den tyske kommandant forelagt en alenlang opgørelse over de enkelte kommandoer, af hvilke mange var aldeles van- vittige. I takt med at fangetallet steg, blev det stadigt vanskeligere for den danske lejrledelse at finde "fornuftig" beskæftigelse til alle. Foto: Frøslevlejrens Museum.

Zusammenstellung der Arbeitsaufstellung.

1. <u>Handwerker</u>	etwa 200	225	
(Schauer.....	etwa 30		
Schmiede.....	30		
Zimmerleute u.ä.	70		
Sonderkommando	200	300	
Mattenflechter.....	150	40	1745
Erdbauarbeiter.....	200	1670	
			Insgesamt 2200
2. <u>Dänische Lagerleitung</u>	100	100	
Reinigung und Nachtwache.....	100	100	
Küche.....	150	200	300
3. <u>Über 55 Jahre</u>	200	100	
Kranken (mit Arztsattel).....	220	250	
Nicht nicht in Arbeit, (fehlen Arbeitsklei- der usw.).....	200		200
Diverse.....	100	200	200
4. <u>Frauen</u>	150	--	150
			Insgesamt etwa 2430
			2730 u
			Frøslev, den 17 März 1945.
			27

SIDEN SAXO udgives af Statens Arkiver. Statens Arkiver består af Rigsarkivet, fire landsarkiver, Erhvervsarkivet og Dansk Data Arkiv. I Statens Arkiver opbevares de statslige myndigheders arkiver, godsarkiver, mange kommunearkiver samt et stort antal private person-, institutions- og erhvervsarkiver.

Landsarkivet for Nørrejylland
Ll. Sct. Hansgade 5
8800 Viborg
Tlf: 86 62 17 88

Viborg

Erhvervsarkivet
Vester Alle 12
8000 Århus C
Tlf: 86 12 85 33

Århus

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm
Jagtvej 10
2200 København N
Tlf: 31 39 35 20

København

Landsarkivet for Sønderjylland
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf: 74 62 58 58

Åbenrå

Landsarkivet for Fyn
Jernbanegade 36
5000 Odense C
Tlf: 66 12 58 85

Odense

Dansk Data Arkiv
Islandsgade 10
5000 Odense C
Tlf: 66 11 30 10

Rigsarkivet
Rigsdagsgården 9
1218 København K
Tlf: 33 92 33 10